

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Гуманітарний факультет
Катедра української мови і літератури

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему «Лінгвістичні маркери віддзеркалення психоемоційного стану
головних героїв твору Люко Дашвар “ПоКров”»

Виконала студентка VI курсу, групи МУФ-61
галузі знань 03 Гуманітарні науки
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.01 «Українська мова та література»
освітньо-професійної програми
«Українська мова і література»
Ярошик Олександра Олександрівна

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший викладач
кatedри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»
Столяр Зоя Володимирівна
Рецензент – кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кatedри стилістики і культури
української мови Рівненського державного
гуманітарного університету
Шульжук Наталія Василівна

Острог, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ МАРКЕРІВ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	8
1.1. Поняття «лінгвістичний маркер» у сучасному науковому дискурсі: проблема недослідженості.....	8
1.2. Категорії «емоція» і «психоемоційний стан» у руслі лінгвістичних досліджень	20
РОЗДІЛ II. ЕМОТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВІСТИЧНИХ МАРКЕРІВ У РОМАНІ «ПОКРОВ» ЛЮКО ДАШВАР	33
2.1. Особливості вираження емоцій головної героїні Мар'яни Озерової крізь призму категорії лінгвістичного маркера	35
2.1.1. Лінгвістичні маркери, репрезентовані на лексичному рівні	36
2.1.2. Лінгвістичні маркери, представлені на фразеологічному рівні	45
2.1.3. Лінгвістичні маркери, виявлені на морфологічному рівні	47
2.2. Психоемоційний стан Ярослава Раєвського, головного героя роману «ПоКров»: особливості категоризації в системі мови	52
2.2.1. Лексичний рівень лінгвістичних маркерів: специфіка втілення.....	53
2.2.2. Реалізація лінгвістичних маркерів на морфологічному рівні.....	58
РОЗДІЛ III. СИНТАКСИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВИ ЯК НАЙМАСШТАБНІША СИСТЕМА ЕМОТИВНО МАРКОВАНИХ ОДИНИЦЬ	64
3.1. Емотивна семантика синтаксичних одиниць у мовленні Мар'яни Озерової	64
3.2. Омовлення емоцій Ярослава Раєвського синтаксичними засобами.....	76
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	90
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Актуальність дослідження. Трансформація пріоритетів у світовому інформаційному просторі, а також зміна соціальних запитів є чи не найважливішими ознаками сьогодення. Різні процеси, що наразі відбуваються у світовій спільноті, мають значний вплив абсолютно на всі сфери життя людини. Серед галузей, які зазнають змін, передусім назовемо науку, зокрема лінгвістику. Тому цілком очевидним є той факт, що в останні десятиліття розвитку мовознавства зростає чималий інтерес до пошуку нових платформ для досліджень. Така тенденція є прагненням науковців вивести українську лінгвістику на новий рівень розвитку й зробити так, щоб її дослідження відповідали запитам епохи. Це досить важливо для сучасної мовознавчої науки, адже саме наявність новітніх тем і розробок указує на те, що лінгвістика не вичерпала себе. Тому не дивно, що дедалі частіше вчені намагаються поєднувати в працях не лише мовознавчі здобутки, а й напрацювання з інших галузей. Сьогодні маємо змогу побачити, що наукова теоретично-практична база лінгвістики репрезентована низкою праць, де різні мовні проблеми досліджено в тісному взаємозв'язку з літературою, журналістикою, філософією, історією, психологією тощо. Варто зазначити, що наразі особливу увагу в руслі мовознавчих розвідок приділено психічним явищам. Зокрема, сьогодні лінгвісти намагаються багатоаспектно дослідити поняття «емоція», «людська емоційність» крізь призму мови й системи її засобів. Тому в наукових виданнях та інтернет-просторі з'являється чимала кількість праць, у яких розглядають мовні засоби (різні за своїм характером) як своєрідні лінгвістичні маркери, що виражають ті чи ті особливості психічного стану людини, указують на поведінкові схильності, описують емоції, які більшою чи меншою мірою властиві особистості тощо. У такому разі маємо змогу простежити те, як мовна категорія стає конструктом для аналізу немовних понять. Подібні дослідження вважаємо **актуальними**, адже вони є показником того, що мовні одиниці вміщують значну кількість закодованої, прихованої інформації про надважливі явища людського життя. Вагомим є і те, що така проблематика новітніх

досліджень насамперед свідчить про антропоцентричне спрямування лінгвістики XXI сторіччя, що є також безпосереднім показником актуальності подібної тематики.

На проблемі мовних засобів, які здатні репрезентувати особливості психоемоційного стану людини, неодноразово наголошено у працях учених: Л. Білоконенко, Н. Войцехівської, М. Гамзюка, Н. Киселюк, І. Кость, І. Пініч, О. Платонові, К. Соколової, М. Степанюк, С. Шабат-Савки, В. Шаховського. Зазначимо, що праці дослідників присвячено як окремим аспектам вивчення цієї проблеми (І. Пініч детально розглядає семантику та функціонування окличних висловлень, аналізує ці структури з погляду їхнього потенціалу виражати різні типи емоційної реакції мовців; М. Гамзюк своєю чергою зосереджує детальну увагу на вивченні емотивності фразеологічної системи німецької мови; К. Соколова на матеріалі російської та англійської преси визначає специфіку емотивних висловлювань, серед яких значну увагу приділяє окличним, питальним і парцельованим конструкціям, синтаксичним повторам), так і розглядові всіх мовних одиниць, у структурі яких є емотивний складник (Л. Білоконенко вивчає категорію міжособистісного конфлікту й відповідні емоційні реакції крізь призму маркерів лексичного, фразеологічного, морфологічного й синтаксичного рівнів мови; Н. Киселюк, яка поєднує в дослідженні розгляд вербальних і невербальних засобів актуалізації емоційного стану радості, аналізує маркери на лексичному, морфологічному й синтаксичному рівнях художнього дискурсу). Зазначимо, що всі дослідження є вагомими для сучасної лінгвістики, адже демонструють розвиток нових напрямків у мовознавстві й засвідчують невичерпний потенціал мови, який не обмежується винятково її комунікативним призначенням.

Мета магістерської роботи – проаналізувати емотивну семантику лінгвістичних маркерів різних структурних рівнів у мовленні головних героїв роману «ПоКров» Люко Дашвар.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- з'ясувати сутність понять «лінгвістичний маркер», «мовний маркер», «слово-маркер» і простежити взаємозв'язки між термінами;
- схарактеризувати типологію лінгвістичних маркерів;
- дослідити питання вивчення психологічних категорій «емоція», «психоемоційний стан» у руслі сучасної лінгвістики;
- визначити систему критеріїв для виокремлення лінгвістичних маркерів у авторських текстах;
- виокремити й систематизувати групи лінгвістичних маркерів віддзеркалення психоемоційного стану головних героїв роману за критерієм належності до конкретного структурного рівня мови й тієї чи тієї семантичної категорії;
- проаналізувати емотивний потенціал лінгвістичних маркерів, що функціують у мовленні головних героїв роману «ПоКров» Люко Дашвар.

Поставленні завдання передбачають використання в дослідженні таких **методів**: *аналітичний* (для опрацювання наукових джерел із теми роботи), *лінгвістичний опис мовних фактів* (для інтерпретації мовних одиниць (лінгвістичних маркерів) і фактів, пов'язаних із ними), *метод контекстного аналізу* (для дослідження мовних одиниць у межах певного мовленнєвого контексту, де найбільш повноцінно реалізуються особливості їх семантики), *систематизація* (для упорядкування лінгвістичних маркерів за чітко визначеними критеріями), *метод лексико-семантичної ідентифікації* (для з'ясування семантичних особливостей лінгвістичних маркерів, що є одиницями лексичної мовної системи), *метод кількісного аналізу* (для визначення й аналізу даних, що свідчать про кількісний показник лінгвістичних маркерів різних рівнів у мовленні двох героїв), *метод конверсаційного аналізу* (для визначення причин вибору тих чи тих лінгвістичних маркерів задля досягнення інтенцій героїв-мовців у комунікативних ситуаціях, учасниками яких вони є).

Об'єкт дослідження – роман «ПоКров» української письменниці Люко Дашвар.

Предмет дослідження – емотивна семантика лінгвістичних маркерів, що функціують у мовленні головних героїв роману «ПоКров» Люко Дашвар.

Джерельна база дослідження – роман «ПоКров» (2015 рік) української письменниці Люко Дашвар, який у загальному обсязі становить 378 сторінок.

Теоретичне значення роботи полягає в обґрунтуванні можливості мови й системи її засобів виражати особливості психоемоційного стану людини. Важливість дослідження проявляється на рівні чіткої систематизації лінгвістичних маркерів за критеріями належності до конкретного рівня мовної системи й тієї чи тієї семантичної категорії, а також виявленні особливостей функціонування їх як емотивно маркованих одиниць.

Практична цінність роботи. Результати наукового дослідження можна використати під час викладання лінгвістичних і психологічних дисциплін у закладах вищої освіти, у процесі написання підручників, посібників, наукових робіт, які охоплюють проблематику вивчення мовних одиниць різних структурних рівнів як засобів, що містять у собі приховану, закодовану інформацію про людину, її психоемоційний стан тощо. Результати дослідження також можуть бути використані під час вивчення особливостей лінгвістичної інтерпретації художнього тексту.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше в українській лінгвістиці здійснено спробу комплексно порівняти терміни на позначення мовних засобів, які здатні виражати різну додаткову інформацію про людину, її психоемоційний стан; з'ясовано основні ознаки поняття «лінгвістичний маркер»; визначено систему критеріїв, якою потрібно послуговуватися під час виокремлення лінгвістичних маркерів у авторських текстах; обґрунтовано поняття «психоемоційний стан», яке досі не було інтерпретовано з погляду мовознавства; комплексно досліджено емотивний потенціал мовних засобів різних структурних рівнів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерського дослідження знайшли віддзеркалення в доповідях, які було презентовано на Міжнародній науковій інтернет-конференції «Лексико-граматична система

української мови в комунікативному вимірі» (м. Острог, 12–13 березня 2020 р.), Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Пріоритети філологічної освіти» (м. Рівне, 18 травня 2020 р.) і на XXV науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» (м. Острог, 11–15 травня 2020 р.).

Публікації. Основні положення магістерського дослідження викладено в публікаціях:

1) «Особливості омовлення емоцій головної героїні роману “ПоКров” Люко Дашвар крізь призму категорії лінгвістичного маркера: морфологічний рівень», що надрукована у збірнику «Студентські наукові записки Національного університету “Острозька академія”» (Серія «Гуманітарні науки»);

2) «Лінгвістичні маркери віддзеркалення психоемоційного стану головної героїні роману “ПоКров” Люко Дашвар: лексичний рівень» (збірник матеріалів Міжнародної наукової інтернет-конференції «Лексико-граматична система української мови в комунікативному вимірі»);

3) «Синтаксичний рівень художнього тексту з погляду емотивної семантики (на матеріалі роману Люко Дашвар “ПоКров”)), що виконана у співавторстві з кандидатом педагогічних наук, старшим викладачем катедри української мови і літератури Столяр Зоєю Володимирівною (опублікована в Міжнародному мультидисциплінарному науковому онлайн-журналі «ΛΟΓΟΣ. Онлайн»).

Структура роботи. Дослідження містить вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел і літератури (58 позицій), додатки.

Обсяг основного тексту роботи – 87 сторінок. Повний обсяг – 97 сторінок.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ МАРКЕРІВ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Поняття «лінгвістичний маркер» у сучасному науковому дискурсі: проблема недослідженості

В останні роки сучасних мовознавців усе більше зацікавлюють такі галузі української лінгвістики, які дають змогу науковцями поєднувати в одному дослідженні власне мовні категорії з поняттями, концепціями інших наук. Така тенденція демонструє невичерпність, відкритість мовознавства та зростання інтересу дослідників до вивчення нових тем, що базуються на своєрідному симбіозі теоретичних постулатів різних наук. Тому все частіше можемо натрапити в наукових виданнях та інтернет-просторі на праці, об'єктом розгляду яких є мовні засоби (різні за своїм характером) як своєрідні маркери, що виражають ті чи ті особливості психічного стану людини, указують на поведінкові схильності, описують емоції, які більшою чи меншою мірою притаманні особистості тощо. На сьогодні вже навіть сформована теоретично-практична база таких досліджень. Але вважаємо, що вона не достатня, адже зазвичай репрезентована працями, у яких акцентовано на вивченні одного аспекту питання. Ще однією досить вагомою проблемою є наявність малої кількості визначень поняття лінгвістичного маркера, що засвідчує відсутність чіткої термінологічної системи.

Передусім відзначимо те, що в дослідженнях різних науковців уже з'явилася розбіжність у вживанні конкретного терміна. Так, наприклад, ми натрапили на поняття «слово-маркер», «лінгвістичний маркер», «мовний маркер», тому проаналізуємо концепції науковців і сформуємо власні погляди щодо цих назв.

О. Платонова в дослідженні, що стосується вивчення дискурсу покаяння й особливостей його мовного вираження, послуговується терміном «слово-маркер», під яким розуміє конкретні лексеми, використані в мовленні людини,

яка кається [37, с. 14]. Але ми вважаємо, що така номінація цієї категорії є семантично вузькою, адже дослідниця не може застосувати це поняття, для прикладу, під час розгляду маркерів синтаксичного рівня мови (які, до речі, також є об'єктом аналізу в роботі науковиці). Це зумовлено тим, що перший компонент терміна «*слово*-маркер» указує на його абсолютний зв'язок із одиницями винятково лексичного рівня мовної системи. Наголосимо, що маркером може бути одиниця й іншого структурного рівня, про що власне свідчить дослідження О. Платонові. Тому поняття «слово-маркер» радимо використовувати тоді, коли до розгляду беруть одиниці лексичної системи.

Л. Білоконенко у своїй монографії, де різноаспектно досліджує українськомовний міжособистісний конфлікт, оперує назвою «мовний маркер». Дослідниця зазначає, що «маркери сприймаються особами відповідно до основних рівнів розуміння, де мовний рівень представляється на буквальному, поверхневому значенні, яке виводиться з формальних мовних одиниць і реалізується в мовних маркерах; а глибинний і немовний рівень базується на змісті, який додається в контекст його автором і для розуміння якого потрібні мовні і немовні знання» [5, с. 69]. Той факт, що Л. Білоконенко говорить про наявність у маркерах мовного й немовного рівнів, чи не найвдаліше розкриває сутність поняття. Під мовним рівнем ми розуміємо оболонку маркера, його конкретний вияв у лексемі, словосполученні, реченні та інших мовних засобах, те, що ми можемо побачити й прочитати. Натомість немовний рівень – це сенс, своєрідний код, який укладає в той чи той маркер автор і який досить важко виокремити лише за наявності мовних знань про одиницю. Тут більш важливими стають немовні знання, які допоможуть видобути приховану, закодовану інформацію, що міститься в певному маркері.

У дисертації Є. Гладкої натрапляємо на термін «мовні маркери невербалізованих сенсів», під яким дослідниця розуміє «окремі засоби різних рівнів мови, які завдяки своєму мовному значенню здатні вказати на наявність у свідомості суб'єкта мовлення певного змісту, яке з тих чи тих причин не отримало в тексті свого спеціального вербального вираження» [13, с. 5]. У цьому

випадку науковиця аналогічно до попереднього тлумачення акцентує на тому, що в маркерах закодований зміст, знання про щось, про які окремо не сказано в тексті. Є. Гладка теж зазначає про двобічний (мовний і немовний) характер одиниць, які є маркерами. Це вкотре стає показником того, що надважливий не лише мовний рівень (знання про одиницю, які безпосередньо дає мова), а й немовний, тобто відомості, які ми можемо отримати, зібравши й об'єднавши інші (позалінгвальні) знання про об'єкт.

Дослідила поняття маркера як мовного засобу опису психологічних і когнітивних процесів у лінгвістиці Ю. Горностаєва, яка на основі власних спостережень теж зазначає про відсутність єдиного, усталеного визначення терміна. Узявши для аналізу матеріали закордонних дослідників, Ю. Горностаєва сформулировала своє визначення: «мовна одиниця, яка підлягає формалізації, подальшій параметризації та вказує на наявність у тексті деякого більш складного, такого, що не піддається параметризації явища» [15, с. 83]. Спільність із попередніми трактуваннями полягає в тому, що науковиця також говорить про маркери як про певні мовні засоби й наголошує на їхній двобічній природі: функціонування в конкретній одиниці мови та вказівка, своєрідний натяк маркера на присутність у текстах позалінгвальних знань.

Термін «лінгвістичний маркер» знаходимо у працях С. Шабат-Савки, предметом розгляду яких стали маркери в контексті вивчення категорії комунікативної інтенції. Оскільки ця досить нова в мовознавчих дослідженнях категорія тісно пов'язана з поняттями людської психіки, емоцій, почуттів, вважаємо за доречне подати дефініцію С. Шабат-Савки: «лінгвістичні маркери – це чітка система мовних одиниць різних рівнів, що увиразнює міжрівневий статус категорії комунікативної інтенції та вможливорює вибір найоптимальніших з-поміж них для вираження інтенційних потреб мовної особистості» [50, с. 117]. Зазначимо, що науковиця виводить категорію лінгвістичного маркера на значно вищий рівень, оскільки вперше говорить про поняття як про систему мовних одиниць. Ознака системності є надважливою і визначальною, оскільки система передбачає наявність частин, окремих

елементів, що мають між собою закономірний зв'язок (наприклад, об'єднанні спільними функціями, завданнями, специфічними рисами тощо). Такий підхід до трактування лінгвістичного маркера свідчить про новий рівень вивчення цієї категорії.

Під час аналізу матеріалів нам вдалося з'ясувати, що не лише мовознавці послуговуються категорією «лінгвістичний маркер» у своїх працях, а й автори психологічних розвідок, що досить цікаво з погляду проблематики нашого дослідження. Зокрема, у книзі «Соціальний та емоційний інтелект. Від процесів до вимірювань» чітко зазначено, що у висловлюваннях людей, які переживають ту чи ту емоцію, наявні лінгвістичні маркери, що на це вказують. Для прикладу, якщо людина гнівається, то в її мовленні можна почути лайливі слова [43]. Фактично подане твердження свідчить про подвійну природу лінгвістичного маркера, оскільки водночас наголошено й на мовознавчому компоненті цього поняття (мовні одиниці), і на психологічному (вираження через семантику мовних засобів людських емоцій).

Як бачимо, у науковій думці немає достатньої кількості інтерпретацій поняття «лінгвістичний маркер», тому вважаємо за потрібне висловити власні погляди на цю категорію. Лексема *маркер* походить із англійської мови *marker*, де утворилася від дієслова *to mark*, що в перекладі означає «робити помітки», «відзначати», «маркувати». На основі зв'язку з англійським словом робимо узагальнений висновок, що маркер – це явище, яке може на щось указувати, здатне щось виражати, уміщувати у своїй семантиці певну інформацію про об'єкт. Прикметник *лінгвістичний* як перший складник цього терміна вказує передусім на той факт, що маркер – це лінгвістичний елемент, який функціює в сучасному мовознавстві як повноцінна, але наразі малодосліджена категорія.

Проаналізувавши праці вчених і зробивши низку власних спостережень із метою кращого розуміння терміна «лінгвістичний маркер», вважаємо за доцільне визначити основні ознаки цього поняття, до яких, на нашу думку, належать такі:

– можливість бути вираженням одиницями різних структурних рівнів мови;

- емоційно-експресивна забарвленість мовної одиниці, яка постає лінгвістичним маркером;

- на перший погляд, прихована, але з контексту зрозуміла вказівка на ту чи ту особливість психоемоційного стану людини. Тобто маркер – це категорія, яка приховує в собі те, про що мовець не повідомив прямо; додаткова (але вкрай вагома й різна за характером) інформація про когось або про щось;

- може бути виражений іменником, прикметником, прислівником, дієсловом, займенником і навіть вигук. О. Фалафівка, яка акцентує у своєму дослідженні на маркерах стереотипності в українській газетній публіцистиці, указує, що до мовних одиниць, які постають маркерами, «належать іменники, прикметники, дієслова, прислівники та інші мовні засоби...» [47, с. 89]. Саме ця властивість є чи не однією з найважливіших, оскільки демонструє необмеженість поняття, його багатоаспектність;

- може віддзеркалювати позитивну, негативну й нейтральну інформацію про об'єкт;

- більшою мірою маркери використовують у репліках героїв, а не в словах автора (якщо це художній текст), а також у діалогах і полілогах (якщо це розмова між реальними людьми). У таких випадках маркер стає прямим виразником додаткової інформації про когось чи про щось, тоді, наприклад, як у словах автора подано авторське бачення ситуації, події, явища чи героя;

- здатність аналізованого поняття стати ще одним підтвердженням антропоцентричного спрямування сучасної лінгвістики. У науковому дискурсі все частіше закликають не обмежуватися застарілими розуміннями як науки про мову загалом, так і окремих мовних явищ, теорій, концепцій. Тому цілком зрозуміло, чому дослідники «кваліфікують текст (*і власне різні за характером мовні явища, які його формують – О. Я.*) як комунікативний засіб, здатний передати світ людських емоцій та оцінок» [51, с. 255]. Серед таких мовних явищ, яким притаманний увесь набір специфічних рис для вираження психоемоційного стану людини, особне місце посідають лінгвістичні маркери.

Визначивши основні особливості маркера й узагальнивши попередні положення, ми дійшли висновку, що терміни «мовний маркер» і «лінгвістичний маркер» тотожні, адже в межах двох дефініцій наголошено на належності мовних засобів до різних структурних рівнів і двобічному характерові їх (крізь систему одиниць мови виражаються немовні явища й факти).

На основі певних спостережень і узагальнень подаємо власну дефініцію категорії «лінгвістичний маркер»: мовна одиниця, виокремлення якої відбувається на різних структурних рівнях (лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному), переважно відзначається емоційно-експресивним забарвленням й містить приховану, прямо не сказану додаткову, але вкрай важливу інформацію про людину, явище, ситуацію тощо. Можливість виокремити значну кількість ознак досліджуваного мовного явища фіксує те, що лінгвістичний маркер – це нова особлива категорія, яку не можна співвіднести з будь-якими іншими мовними поняттями чи концепціями.

Ще одним невід’ємним аспектом вивчення питання, на якому варто зосередити увагу, є проблема типології. У зв’язку з тим, що на сьогодні немає достатньої кількості потрактувань категорії лінгвістичного маркера, так само відсутня багатозначність думок щодо її класифікування. Лише у працях окремих дослідників узято до розгляду це питання. Спільність поглядів науковців на класифікацію маркерів полягає в тому, що за основний критерій виділення цих одиниць узято рівень мовної системи, до якого той чи той маркер належить. Уже згадана дослідниця Л. Білоконенко під час аналізу маркерів міжособистісного конфлікту подає чотириступеневу класифікацію й наводить досить влучні приклади з творів сучасної художньої літератури:

– лексичні маркери мають значні можливості для вербальної реалізації людиною свого сприйняття певної ситуації чи співрозмовника. Найбільш продуктивною сферою використання цієї категорії маркерів є розмовно-побутова, але також їх фіксують у мові масмедіа (радіо, телебачення, газети, журнали, інтернет), у професійній сфері й у текстах художньої літератури [5, с. 69]. Зокрема, науковиця пропонує такі приклади: *Шо ти мені*

втираєш, я з ним зранку говорив (Л. Дереш) [5, с. 86]; *Припхався під самий ранок, ще й права качаєш* (КС) [5, с. 85];

– фразеологічні маркери. Уважаємо за доцільне те, що мовознавиця виокремлює таку групу, адже фразеологізми чи не найвдаліші представники рис свідомості української нації, які доволі точно можуть передавати особливості людської психіки. Як зазначає О. Важеніна, «фразеологія, як і вся мова, є антропоцентричною за своєю суттю. Фразеологізм прагне виразити оцінне й емоційне ставлення до позначуваного з метою вплинути на адресата, спонукати його до аналогічних оцінок і переживань. Смысл будь-якої фразеологічної одиниці являє собою інформацію, що вимагає розкодування» [6, с. 29]. Безумовно, твердження щодо антропоцентричної сутності фразеології свідчить про те, що маркери цієї категорії можуть функціонувати як одиниці, які виражають різні психоемоційні стани людини. Ми переконані, що ця функція чи не найповніше проявляється саме в межах фразеологічної системи української мови: *Ліда випручалася з няньчиних обіймів. Глянула вовком, наче та в чомусь винна* (Л. Дашвар) [5, с. 104]; *Як повернеться, то злуплю з неї три шкури!* (КС) [5, с. 111];

– морфологічні, кількість яких значно менша. Однією з найбільш виразних причин цього факту є те, що «морфологічний рівень мови має бідніші ресурси для маркування цілей та інтенцій комунікантів...» [5, с. 133]. У порівнянні з лексичними та фразеологічними маркерами лише окремі морфологічні одиниці здатні стати повноцінними виразниками чи то певних емоцій, чи то думок, які можуть бути властиві людині: *Бач, ще воно сіпається* (М. Дяченко, С. Дяченко) [5, с. 135]; *Відстань, я вб'ю тебе, ти тормознута, відстань, забудь мене, насиплю яду тобі в чай...* (І. Карпа) [5, с. 142];

– синтаксичні – це конструкції, до яких належать синтаксичні повтори, питальні, спонукальні, заперечні, окличні речення, еквіваленти речення тощо. Такі структури мовці використовують свідомо або ж навпаки, що залежить від того, у яких умовах відбувається процес комунікації, хто є співрозмовником мовця, які стосунки сформувалися між людьми тощо. Варто зазначити, що в

розмовно-побутовому мовленні й у текстах художнього стилю цей різновид лінгвістичних маркерів доволі функційний: *Ти надовго? – А тобі яке діло? Чого до мене присікуєшся?* (КС) [5, с. 155]; *Бійся Бога! Та най я запишу на кого – всі знають...* (М. Матіос) [5, с. 163].

Дослідниця С. Шабат-Савка за основу розподілу лінгвістичних маркерів також бере критерій належності мовної одиниці до того чи того структурного рівня, щоправда, не виокремлює фразеологічний.

Якщо говорити про інші класифікації, то О. Платонова у своїй роботі зосереджується на лексичних і синтаксичних маркерах. До лексичних дослідниця зараховує лексику з позитивною конотацією, лексику з негативною конотацією та інвективу [38, с. 161]. Розуміння суті різновиду синтаксичних маркерів не містить вагомих відмінностей від попереднього.

Як бачимо, сучасним мовознавцям, дослідження яких спрямовані в русло вивчення маркерів, усе ж характерна однозначність у поглядах на типологію цього мовного явища. На нашу думку, чотириступенева класифікація лінгвістичних маркерів (лексичні, фразеологічні, морфологічні, синтаксичні) найбільш повно розкриває суть аналізованого поняття, оскільки:

- думка про те, що виділення маркерів відбувається винятково на лексичному рівні, обмежує не лише наше дослідження, а й настановує на хибне розуміння цієї мовної категорії;

- розгляд та аналіз фразеологічних маркерів у контексті лексичних (тобто не винесення фразеологічних одиниць в окрему групу) неможливий і знову ж таки неправильний, оскільки фразеологія – окремий розділ мовознавства зі своїм термінологічним апаратом і теоретичною базою вивчення, які цілком відрізняються від тих, що функціують у системі лексикології;

- абсолютне ігнорування лінгвістичних маркерів на морфологічному рівні неприпустиме, адже те, що вони представлені в меншій кількості (порівняно, для прикладу, з лексичним рівнем) не є показником їхньої цілковитої відсутності в текстах чи другорядності.

Останнім важливим питанням, яке розглянемо в контексті цього підрозділу, є визначення того, чи існує окрема система критеріїв, якою потрібно послуговуватися під час виокремлення лінгвістичних маркерів у авторських текстах. Сформована на теперішній час наукова думка щодо цього питання відповіді немає. Тому ми спробуємо визначити принаймні основну низку критеріїв для легшого опрацювання теми надалі. Серед них назвемо такі:

1) урахування контексту, у якому конкретний маркер функціює. У жодному разі не можна визначити, яку інформацію маркер містить у собі без урахування контексту. Адже окремо взята до розгляду лексема – одиниця, що має певну сукупність значень, зафіксованих у словнику. Узявши до уваги контекстні зв'язки та ж лексема виявляє низку інших значень, точніше – додаткової інформації, яка часто є виразником позалінгвальних відомостей. Також контекст важливий тому, що один і той же маркер може функціювати в різних мовленнєвих ситуаціях і відповідно мати абсолютно протилежне значення;

2) урахування характеру інформації, що приховує в собі певний маркер. Зауважмо, що в чималій кількості вже проаналізованих праць лінгвістичні маркери переважно розглядають як такі мовні одиниці, що в текстах є яскравими виразниками різної психологічної інформації (емоції, поведінка);

3) усвідомлення додаткового характеру тих знань, що містить конкретний лінгвістичний маркер. Варто розуміти, що інформація, виражена маркером, не є першорядною. Це своєрідне додаткове тло для розуміння події, учинку, поведінки, реакції тощо;

4) критерій міжрівневості. Для виявлення (а надалі і для цілісного опису) маркерів у тексті потрібно враховувати належність засобу до того чи того мовного рівня. Особливу увагу цьому критерію варто приділяти тоді, коли, для прикладу, окремо взята лексема (лексичний рівень) не виражає жодної додаткової інформації, але це ж слово, ужите в наказовому способі (морфологічний рівень), стає носієм особливого значення, виразником певного психоемоційного стану людини. Звичайно, цей критерій не можна застосувати

до всіх випадків, але в окремих ситуаціях його врахування справді допомагає простежити взаємодію різних структурних рівнів мови;

5) критерій системності. Переважно лінгвістичні маркери не є поодинокими. Ідеться про те, що в одному тексті можна віднайти велику кількість одиниць, яка в сукупності сформує цілісну систему. Показник цієї системи – не факт безпосереднього пошуку й віднайдення маркерів, а можливість надалі виокремити групи, підгрупи лінгвістичних маркерів (що є досить вдалим свідченням зв'язків у системі), подати їхню чітку характеристику, визначити особливості, виявити спільні й відмінні риси тощо.

Загалом нам вдалося виділити п'ять критеріїв, які знадобляться саме під час пошуку й аналізу лінгвістичних маркерів. Щоправда, вважаємо за потрібне наголосити ще на додатковому, більш загальному критерії – урахування характеру першоджерела. У цьому випадку варто добирати ефективні підходи до виявлення маркерів окремо в живому мовленні, окремо в художньому тексті. Наприклад, якщо це спонтанне мовлення – потрібно елементарно зробити його запис на диктофон, після чого уважно прослухати й записати кожне слово, фразу безпомилково (адже це може значно вплинути на якість дослідження). Якщо для роботи обрано художній текст, потрібно обов'язково прочитати його в повному обсязі, знати принаймні основні літературні характеристики цієї книги, адже не є винятком те, що ознайомлення з художнім текстом як із літературним об'єктом допоможе в роботі над текстом як над об'єктом лінгвістичних досліджень.

Узявши до уваги те, що в нашій праці об'єктом дослідження є художній текст, вважаємо за доречне з'ясувати сутність поняття «лінгвістичний аналіз тексту». Це мовознавче явище на сьогодні вивчене досить широко, адже його інтерпретують у двох аспектах: а) окрема навчальна дисципліна; б) всеохопний різновид аналізу тексту, в основу вивчення якого покладено елементи всіх рівнів мови. Зокрема, Т. Должикова трактує лінгвістичний аналіз як «складник комплексного дослідження мови художнього твору, його інтерпретації, що передбачає такі етапи роботи:

1) вивчення позатекстових чинників, що формують світогляд письменника, а відтак – модель світу митця, відображену в мові художнього твору через усі рівні;

2) дослідження мовних засобів реалізації художнього світу письменника, його мовомислення» [21]. Відзначимо, що дослідниця досить тісно пов'язує вивчення мовного аспекту художнього тексту з постаттю письменника, його світобаченням. Це цікавий погляд, але нам видається, що він дещо обмежений. Безумовно, кожен текст має свого автора й віддзеркалює особливості його поглядів, мислення, бачення світу тощо. Але важливо зазначити, що цілком можливим є аналіз мовних засобів різних рівнів у структурі образу персонажа. У такому разі ми певною мірою забуваємо про постать автора й намагаємося різнобічно дослідити ті чи ті мовні одиниці як засоби, які формують образ героя, розкривають характер або ж більш повно демонструють його функції у творі.

І. Кочан дотримується дещо іншої позиції та вважає, що крізь призму лінгвістичного аналізу можна розглядати не лише художній текст, а й науковий, публіцистичний, офіційно-діловий, усні виступи, діалоги, тексти реклами тощо. Дослідниця зазначає, що «предметом лінгвістичного аналізу тексту є виділення в ньому й характеристика мовних одиниць різних рівнів: фонетичного, морфемного, словотвірного, лексичного, граматичного та ін.» [29, с. 11]. Власне такий погляд указує на широкі можливості лінгвістичного аналізу, адже крізь його призму ми можемо розглядати різножанрові й різнотематичні тексти на всіх рівнях мовної системи.

На специфічному характері лінгвістичного аналізу наголошує О. Галич: «текст вивчають за принципом “від форми – до змісту”, тобто як комбінацію всіх мовних елементів, завдяки взаємодії яких складається цей текст; аналізують зміни мовних співвідношень, їх динаміку всередині тексту; встановлюють функцію плану вираження у формуванні плану змісту (ідейно-тематичного й естетичного рівнів тексту)» [10, с. 28]. Особливо важливим у контексті поданого твердження вважаємо те, що науковець зазначає про взаємодію плану вираження

та плану змісту, які є досить вагомими категоріями для лінгвістичного аналізу тексту.

Та особливими в контексті нашої роботи видаються думки Л. Бабенко та Ю. Казаріна, адже дослідники у своїй праці демонструють широкий погляд на питання лінгвістичного аналізу. Зокрема, науковці виокремлюють декілька підходів до вивчення тексту, особливе місце серед яких посідає антропоцентричний (має зв'язок з інтерпретацією тексту в аспекті його породження (позиція автора) і сприйняття (позиція читача), в аспекті його впливу на читача і в дериваційному аспекті), у межах якого виділяють психолінгвістичний напрямок [2, с. 16]. Л. Бабенко та Ю. Казарін наголошують, що «психолінгвістика відрізняється від традиційної класичної лінгвістики <...> розглядом функціювання мови й мовних одиниць як особливого роду психологічної реальності. Це знаходить віддзеркалення й у вивченні природи тексту» [2, с. 16]. Відзначимо важливість поданого твердження, оскільки воно засвідчує впевненість науковців у тому, що мовні одиниці – це особлива категорія, яка має вагоме значення для віддзеркалення й опису психологічних фактів і явищ.

Загалом мовознавці подають алгоритм комплексного лінгвістичного аналізу, де враховано абсолютно всі аспекти для повноцінного дослідження того чи того художнього тексту. У зв'язку з тим, що нашою метою є вивчення лінгвістичних маркерів, які мають здатність віддзеркалювати різні за характером людські емоції, особливе зацікавлення викликає пункт алгоритму «Аналіз емотивного простору тексту», одним із компонентів якого є безпосередній вияв і характеристика емотивних смислів у структурі образів персонажів. Цей аспект указує на те, що одна з особливих проблем повноцінного лінгвістичного аналізу тексту – розгляд мовних одиниць і конструкцій, які через наявність у своїй семантиці емотивного компонента здатні передавати емоції конкретних персонажів художнього тексту. Важливим параметром аналізу цих мовних засобів є врахування контексту, адже «вилучення з тексту емотивної лексики й розгляд її в ізоляції від тексту надає лише приблизне, поверхнєве уявлення про

набір емотивних смислів, які реалізуються в тексті в плані їх однотипності/різнотипності, монотональності/політональності» [2, с. 123]. Тут дослідники, як бачимо, говорять саме про лексику, але ми вважаємо, що це положення цілком доцільне для повноцінного розуміння специфіки аналізу й одиниць інших рівнів мови. Розгляд лінгвістичних маркерів поза текстом не надасть повноцінного й різнобічного розуміння особливостей його емотивного простору.

Отже, лінгвістичний аналіз художнього тексту – це виокремлення й інтерпретація одиниць усіх структурних рівнів мови, що формують конкретний текст, крізь призму їхньої семантики, функційних особливостей, специфічних рис тощо відповідно до мети, яку ставить перед собою дослідник-інтерпретатор.

1.2. Категорії «емоція» і «психоемоційний стан» у руслі лінгвістичних досліджень

У зв'язку з тим, що на сучасному етапі розвитку наука перебуває в стані оновлення, учені-лінгвісти намагаються залучати нові підходи до дослідження мовних явищ. Мовознавці вбачають найбільшу ефективність у поєднанні понять і категорій різних дисциплін. Тому все частіше маємо можливість ознайомитися з працями лінгвістів, до вивчення питань яких залучено надбання й інших наук, серед яких чільне місце відведено психології. Такий міждисциплінарний характер мовознавчих розвідок призводить насамперед до появи цікавих тем і, щонайосновніше, до нових висновків і результатів. Досить часто сьогодні намагаються залучити до дослідження лінгвістичних тем категорії психології. Зокрема, мовознавці вводять до своїх праць поняття «емоція», «людська емоційність» як такі, особливості яких виразно проявляються в мові. Цю тенденцію пов'язують із тим, що «антропоцентрична спрямованість лінгвістичної думки зумовила великий інтерес до вивчення мовного втілення емоцій людини. Фокусом уваги постають особливості відображення емоційних переживань та їхня категоризація у мові» [30, с. 186]. Оскільки наша робота теж спрямована в таке русло вивчення, вважаємо за доцільне розглянути питання про

функціонування деяких понять психології у структурі мовознавчих досліджень. Зокрема, нас цікавлять емоції та психоемоційний стан людини.

Безумовно, емоції – одна з найосновніших категорій психології і, на перший погляд, здається, що лише ця наука має всі потрібні засоби, підходи й методи для ґрунтовного дослідження аналізованого поняття. Але важливо відзначити, що емоції вже впродовж тривалого періоду часу стають об'єктом мовознавчих розвідок. Зокрема, ще в другій половині ХХ сторіччя сформувався абсолютно протилежний погляд на цю проблему, який поширений у науковій думці сьогодення. Упродовж вивчення питання емоцій як об'єкта лінгвістичних досліджень було висловлено твердження, що «... мова служить, передусім, для передачі актуальної інформації, для раціональної обробки отриманих знань і для міжпоколінної трансляції, але усі ці процеси не можуть не супроводжуватися відчуттями, переживаннями, бажаннями, і тому не можуть не враховуватися лінгвістикою» [34]. Ми погоджуємося з цим і є прихильниками більш широкого погляду на проблематику мовознавчих досліджень. Безсумнівним залишається те, що мова насамперед важлива для міжлюдської комунікації, обміну досвідом, знаннями, інформацією. Але ж беззаперечний той факт, що під час будь-якого акту спілкування, який відбувається завдяки масштабному спектрові мовних засобів, наявні емоції, вираження яких відбувається не лише на невербальному рівні (жести, міміка, поза), а й передусім на вербальному. Тому наразі вивчення емоцій крізь призму лінгвістики не викликає подиву.

Г. Гуд, проаналізувавши низку праць учених, подає різні дефініції поняття «емоція», серед яких найбільш прийнятними, на нашу думку, є такі трактування: «відповідні реакції на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, радості, страху, гніву тощо; особливий клас психічних станів, які відображають ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе та до результатів своєї діяльності» [17]. Подані визначення водночас лаконічно й суттєво окреслюють специфіку категорії «емоція», а тому вони є визначальними в межах нашої роботи.

Одним із перших науковців, який навів чималу кількість аргументів щодо важливості розгляду емоцій у руслі мовознавства, став В. Шаховський (у сферу зацікавлень дослідника входить лінгвістика емоцій). Зокрема, подаємо два положення:

1) «За допомогою мови *homo sentiens* [людина емоційна] може кодифіковано висловлювати, приховувати, імітувати, симулювати, описувати і називати свої емоції, тобто по-різному їх експлуатувати» [54, с. 31];

2) «Експериментально встановлено, що емоція може мати різний ступінь інтенсивності, і це віддзеркалюється в лексиці, синтаксисі, інтонації» [54, с. 31].

Науковець наголошує на визначальному значенні мови, яке полягає не лише в можливості виражати людські емоції, а й завдяки засобам мови маніпулювати іншими, коли виникає бажання не демонструвати справжній емоційний стан (приховування, імітування емоцій). Привертає увагу й те, що вкотре наголошено на використанні засобів різних структурних рівнів мови для віддзеркалення особливостей психоемоційного стану людини. Саме це положення й дозволяє нам простежити взаємозв'язок між людськими емоціями та вираженням їх крізь призму категорії лінгвістичного маркера.

В інших дослідженнях натрапляємо на думку, що «емоції пронизують усю комунікативну діяльність людини, усі сфери її життя і відображаються на всіх рівнях мови» [39]. Знову ж таки важливий акцент зроблено на мові як такій системі, яка має численну кількість засобів для вербалізації емоцій людини. Серед них, зокрема, широко функціують лінгвістичні маркери як своєрідні коди тих чи тих емоцій. Саме ці мовні одиниці й конструкції своєю можливістю належати до різних структурних рівнів мають здатність повноцінно виявити спектр емоцій людини чи героя авторського тексту.

Варто усвідомлювати, що, окрім мови, є велика кількість засобів, які стають виразниками людських емоцій (згадаємо в цьому контексті різноманіття невербальних прийомів), адже категорично хибним буде твердження, що лише через одиниці мови можна продемонструвати емоції. Усе ж важливо зазначити, що чимало дослідників серед засобів, які мають здатність виражати специфіку

психоемоційного стану людини, передусім називають саме мовні одиниці. Так, М. Гончарук пише про те, що способи, які описують емоційні стани, можна систематизувати у три групи. Першими названо саме мовні засоби (і лише третю позицію посідають невербальні), де виокремлено підгрупу «Номінація емоцій»: «так чи інакше номінація будь-якої емоції повинна проходити через лінгвістичні засоби, при цьому вона може носити як прямий, так і непрямий характер» [14]. Важливо, що в межах поданого твердження дослідниця зазначає про непрямий характер номінації крізь призму мовних засобів, оскільки лінгвістичні маркери не називають емоцію, яка притаманна в той чи той момент людині, прямо. Маркери як своєрідні одиниці вказують, натякають на певну емоцію; безпосередньо вони не надають інформацію про психоемоційний стан. Тому, на нашу думку, назва підгрупи «Номінація емоцій» не зовсім повно розкриває можливості мовних засобів під час опису емоцій.

У контексті розгляду цього поняття доречно з'ясувати, які ж власне емоції найбільш притаманні людині, адже з погляду психології їх функціє надзвичайно велика кількість. У зв'язку з цим чимало науковців намагалися типологізувати емоції, тому існує безліч поглядів щодо цього питання. Уважаємо за доречне подати класифікацію, де названо базові людські емоції. 1980 року американський професор психології Роберт Плутчик розробив концепцію, де назвав вісім фундаментальних емоцій і пов'язані з ними інші. Ця теорія отримала назву «Колесо емоцій», адже сама схема має вигляд кола, що доволі точно віддзеркалює специфіку емоцій і різні ступені прояву їх. Ми схилиємося до думки, що форма кола свідчить про тісний взаємозв'язок емоцій і окреслює цілісність системи, у межах якої власне й відбувається процес взаємодії. Серед основних емоцій Роберт Плутчик називає радість, довіру, страх, здивування, сум, ненависть, гнів, зацікавлення. Низка інших, що стали складниками цього колеса, указують на меншу чи більшу інтенсивність вираження восьми базових емоцій (Додаток А). Саме цією концепцією і послуговуватимемося в роботі, оскільки нам імponує чіткість і логічність «Колеса», а також наочна демонстрація того, що емоції не існують відокремлено, а взаємодіють.

У зв'язку з широким залученням поняття «емоція» у сферу мовознавства виникає явище емотивності. Це лінгвістична категорія, яка має прямий зв'язок із психологічним явищем емоції та емоційністю як властивістю людини. Свідченням цього є твердження В. Шаховського, який зазначає, що емотивність – це «іманентно притаманна мові властивість виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки, віддзеркалені в семантиці мовних одиниць соціальні й індивідуальні емоції» [53, с. 24]. Серед таких засобів, які підтверджують факт, що мові властива емотивність, першорядними є лінгвістичні маркери. Саме ці одиниці й конструкції містять емотивний складник, завдяки якому виражають людські емоції. Цікавою видається думка дослідника про те, що емотивність – це двоаспектна мовна категорія, яка має план вираження і план змісту [53, с. 24]. Під час вивчення поняття лінгвістичного маркера ми вказували на факт, що цілісне розуміння цієї категорії відбувається на двох рівнях – мовному й немовному. У цьому випадку вбачаємо абсолютну співвіднесеність понять: план змісту = немовний рівень, план вираження = мовний рівень.

Цікавим щодо вивчення емоцій у парадигмі мовознавства виявилось дослідження Н. Космацької, яка наголошує: «Емотивність як лінгвістична категорія належить до семантичної характеристики мовної одиниці і слугує презентації емоційного ставлення мовця до позначуваного» [27, с. 43]. Це положення спонукає до думки, що кожному лінгвістичному маркерові, який віддзеркалює певний психоемоційний стан людини в конкретний момент його прояву, передусім притаманна властивість емотивності.

Розглядаючи в межах розвідки емотивні синтаксеми, науковиця зазначає, що аналізовані мовні засоби транслують певні людські емоції лише в конкретній мовленнєвій ситуації [27, с. 43]. Фактично ця теорія підтверджує і нашу думку, що під час визначення характеру інформації кожного лінгвістичного маркера варто враховувати контекст, у межах якого та чи та одиниця функціює. Залежно від його особливостей лексема (чи будь-яка інша структурна одиниця мови)

може виражати цілком диференційні значення від тих, що зафіксовані в словниках, або ж від тих, що з'явилися б у межах іншої мовленнєвої ситуації.

Проаналізувавши основні концепції, що висловлюють учені з приводу питання емотивності, ми простежили досить сильний зв'язок між цим поняттям і категорією лінгвістичного маркера як мовним засобом віддзеркалення людських емоцій. Цілком логічною видається думка, що такі одиниці передусім емотивно марковані, адже непрямо говорять про певну емоцію, а лише вказують на неї. М. Гамзюк зазначає, що «емотивність виникає як результат опису певної ситуації чи внаслідок емотивної маркованості окремих компонентів» [12, с. 21]. Тому вважаємо цілком допустимим твердження, що лінгвістичні маркери, прихований зміст яких може надати інформацію про психоемоційний стан людини, є емотивно маркованими одиницями й конструкціями.

Дослідниця Н. Штефанюк у своїй роботі зазначає, що емотивність як окрема мовна категорія з'явилася ще наприкінці минулого сторіччя, і наголошує на різнорівневості засобів, які репрезентують емоційний досвід людини в мові [55, с. 202]. Ця думка вкотре стає свідченням того, що лінгвістичні маркери як непрямі виразники різних емоцій людини не концентруються винятково в межах лексичної системи.

На сьогодні проблемним питанням стало ототожнення категорій емотивності й емоційності. Таке розуміння абсолютно хибне, тому дослідники проводять своєрідний порівняльний аналіз понять і наголошують на їхній відмінності. Лаконічно, але досить влучно висловлює свою думку з цього приводу Д. Станко: «емоційність – це здатність людини переживати й виражати свої емоції, емотивність – це властивість мови виражати системою своїх засобів емоційність мовця як факт його психіки...» [44, с. 181]. Важливо, що подані дефініції не лише засвідчують різницю двох понять, а й демонструють взаємозалежність психологічної та лінгвістичної категорій. Людям властиво бути емоційними; вони демонструють свою емоційність залежно від ситуації по-різному, часто виражають емоції на вербальному рівні, через засоби мови, які використовують під час комунікації. Тому цілком обґрунтованим є те, що

мовознавчу категорію емотивності розглядають у невід'ємному зв'язку з психологічним поняттям людської емоційності.

Ще одним підтвердженням того, що емоційність безпосередньо пов'язана з емотивністю, стала думка М. Степанюк. Зокрема, дослідниця зазначає: «Емоційність пронизує всю мовленнєву діяльність людини і закріплюється в семантиці слів як вираження різних емоційних станів людини. Саме тому під час дослідження мови тексту, крім логіко-предметної семантики, яка відображає поняття людського мислення, важливо враховувати й емотивну» [45, с. 6]. Безсумнівно, ми погоджуємося з цим положенням, оскільки на його основі можна зробити вагомі узагальнення:

- емоційність – невід'ємний компонент мовлення людини в будь-якій життєвій ситуації, емотивність – властивість мови та її засобів передавати в особливий спосіб людську емоційність;

- емоційність виражається низкою мовних засобів, зокрема лінгвістичними маркерами, що містять емотивну семантику або ж можуть набувати її в певних мовленнєвих ситуаціях;

- засоби мови не називають ту чи ту емоцію, що властива людині в конкретний момент її комунікативної діяльності, прямо, а містять у собі емотивну семантику;

- під час виявлення в текстах мовних одиниць, що вказують на психоемоційний стан людини, першорядним є врахування емотивної семантики, а не логіко-предметної.

Н. Березовська-Савчук також убачає тісний зв'язок між емоційністю й емотивністю і зазначає, що «категорія емотивності охоплює всі мовні засоби відображення емоцій та емоційних характеристик мовної особистості (її емоційний стан і ставлення до відображуваного світу) та уможливорює функціонування емоційної комунікації» [4, с. 102]. У цьому випадку науковиця говорить про емотивність як ознаку мови, точніше – мовних засобів, із чим ми цілком погоджуємося. Інша думка дослідниці вказує на те, що «емотивність – передбачувана, усвідомлювана ознака мовлення, що спричиняє вживання таких

мовних засобів, які цілеспрямовано надають йому емоційності для впливу на адресата» [4, с. 102]. Саме це твердження викликає деякі заперечення:

1) емотивність – це властивість мови, системи її засобів, а не мовлення. Це вже неодноразово обґрунтовано в наукових роботах низки вчених, про що ми зазначали дещо вище;

2) людина виражає свої емоції, указівка на які прихована в семантиці певних засобів мови, не завжди з метою вплинути на когось. Ми схилиємося до думки, що вираження емоцій – це природний процес, властивість, без якої практично неможлива людська комунікація у своєму повноцінному вияві. Цілеспрямований вплив на адресата емоціями – це своєрідна маніпуляція;

3) людина не завжди усвідомлює, що за допомогою засобів мови, які використовує у своєму мовленні, вона виражає певний спектр емоцій. Погодьмося з тим, що під час безпосереднього спілкування вживання тих чи тих лексем або конструкцій досить часто відбувається на несвідомому рівні. Зокрема, особливо вдало підтверджує нашу позицію поняття «спонтанне мовлення», під час якого людина не продумує заздалегідь те, що вона буде говорити і в який спосіб висловлюватиме власні думки. Тому твердження, що емотивність завжди усвідомлювана й передбачувана, є хибним.

З'ясувавши деякі особливості категорії емотивності, дещо узагальнимо зібраний матеріал для кращого розуміння цього явища:

– лінгвістичне поняття, яке тісно пов'язане з психологічними явищами емоцій і людської емоційності. Поняття «емоційність» у психології передувало виникненню явища емотивності в мовознавстві;

– властивість мови репрезентувати світ людських емоцій крізь призму низки засобів (лінгвістичних маркерів), які належать до різних структурних рівнів. У разі відсутності широкого спектру таких мовних одиниць ця функція була б неможливою;

– властивість мови зашифровувати в семантиці різних одиниць і конструкцій указівку, натяк на ту чи ту емоцію; ознака, яка дозволяє не називати

емоцію прямо, а спонукає до її розкодування із залученням власне лінгвальних і, звичайно, позалінгвальних знань.

Наприкінці вважаємо за доцільне з'ясувати сутність поняття «психоемоційний стан», що, безсумнівно, є визначальним у нашій роботі. Проаналізувавши низку психологічних розвідок, ми з'ясували, що дослідники трактують цю категорію по-різному, але все ж було зафіксовано спільні аспекти, які свідчать про взаємозв'язок дефініцій. Зокрема, Т. Маслова й А. Покацька зазначають, що психоемоційний стан – це «відносно стійке переживання людини щодо самої себе, інших людей, навколишнього світу, яке впливає на її діяльність, поведінку, учинки» [32, с. 351]. Натомість Л. Максименкова інтерпретує цю категорію як «особливу форму психічного стану людини й досвіду з проявом емоційних реакцій на себе, інших і на реальність» [1, с. 238].

На основі поданих двох дефініцій можемо зробити деякі узагальнення:

- особливість того чи того психоемоційного стану людини безпосередньо залежить від її реакції на оточення (людей, їхні вчинки, світ і його реалії загалом);
- той чи той психоемоційний стан, який переважає в людини в конкретний момент її діяльності, взаємодії з іншими і т. д., має вплив на подальшу діяльність (її поведінку, учинки, взаємини з оточенням).

Розглянувши сутність поняття «психоемоційний стан» із погляду психології, вважаємо за доцільне визначити декілька основних положень, які допоможуть краще зрозуміти зміст аналізованої категорії в межах нашої розвідки. Відзначимо, що:

- складниками психоемоційного стану є весь набір притаманних людині емоцій у визначений період її комунікативної діяльності. Зокрема, ця особливість указує на те, що до розгляду варто брати лінгвістичні маркери, які описують увесь емоційний спектр людини, а не концентруються, до прикладу, винятково на позитивних емоціях. Так, у дисертації, де об'єктом аналізу стали номінативні засоби репрезентації емоційного стану художнього персонажа, дослідниця М. Степанюк рівноцінну увагу приділяє розглядові негативних,

позитивних і амбівалентних емоцій, які виявляються в семантиці різних номінативних засобів;

– під час опису особливостей віддзеркалення психоемоційного стану героїв конкретного авторського тексту крізь призму лінгвістичних маркерів варто аналізувати весь твір, а не лише його окремий фрагмент. Саме завдяки цьому можна охопити велику кількість мовних засобів, які різнобічно репрезентують специфіку психоемоційного стану того чи того персонажа роману;

– визначаючи особливості психоемоційного стану особистості, важливо детально простежувати те, як той чи той емоційний прояв пов'язаний із впливом оточення на людину, її реагуванням на вчинки інших і, безумовно, з її реакцією на власну поведінку й діяльність. Лише в такому разі вдасться здійснити повноцінний аналіз того, як певний лінгвістичний маркер віддзеркалює специфіку психоемоційного стану героя. Адже важливо не лише виокремити маркер і вказати, яку емоцію людини він виражає, а й визначити, що власне спричинило зародження конкретного психоемоційного стану, які передумови сприяли виникненню саме такої емоційної реакції, у який спосіб це проявляється на рівні категорії лінгвістичного маркера;

– психоемоційний стан розуміємо як поняття, що може мати два аспекти вираження: а) конкретна емоція, яка властива персонажеві у визначений момент його комунікативної діяльності й зумовлена вчинками, діяльністю інших або ж власною поведінкою та взаєминами із соціумом; б) сукупність усіх емоцій різного характеру (позитивного, негативного, нейтрального), указівка на які задована в лінгвістичних маркерах, використаних під час комунікативних актів конкретним героєм упродовж усього розвитку подій, тобто цілого авторського тексту.

На основі поданих положень і двобічного розуміння психоемоційного стану маємо змогу простежити той факт, що категорії психології, які залучаємо меншою чи більшою мірою до мовознавчих досліджень, мають властивість

пристосовуватися й у межах лінгвістичних розробок набувати цілком нових ознак та інтерпретацій.

Отже, ми з'ясували, що лінгвістичний маркер – малодосліджене поняття в сучасному мовознавчому доробку. З метою повноцінного розгляду специфіки цієї категорії було визначено сутність понять «лінгвістичний маркер», «мовний маркер», «слово-маркер» і простежено взаємозв'язки між термінами. Поняття «слово-маркер» є семантично вузьким, адже перший компонент терміна вказує на його цілковитий зв'язок із одиницями лексичного рівня. Натомість поняття «мовний маркер» і «лінгвістичний маркер» є тотожними, адже в межах двох дефініцій наголошено на належності мовних засобів до різних структурних рівнів і їхньому двоаспектному характерові (крізь систему одиниць мови виражаються немовні явища й факти). Визначивши низку ознак поняття «лінгвістичний маркер», ми з'ясували, що це мовна одиниця, виокремлення якої відбувається на різних структурних рівнях (лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному), переважно відзначається емоційно-експресивним забарвленням і містить приховану, прямо не сказану, але важливу інформацію про людину, її стан тощо.

Дослідження питання типології лінгвістичних маркерів свідчить про те, що наразі в сучасному мовознавчому дискурсі відсутня багатозначність думок щодо цієї проблеми. Учені, які розглядають питання класифікації маркерів, об'єднані спільністю поглядів, адже за основний критерій виділення цих одиниць беруть належність мовної одиниці до певного структурного рівня. Найпоширенішою та, на наш погляд, найбільш повною є типологія Л. Білоконенко, у межах якої виокремлено лексичні, фразеологічні, морфологічні, синтаксичні маркери. Подана типологія підтверджує одну з ознак маркера – можливість бути вираженим не лише лексемою, а й словосполученням чи навіть реченням.

Важливим, але зовсім недослідженим питанням є проблема наявності окремої системи критеріїв, якою потрібно послуговуватися під час виявлення маркерів у текстах. Нам вдалося визначити низку параметрів, де до найбільш

продуктивних належать: урахування контексту, у якому конкретний мовний засіб функціює; урахування характеру інформації, яку приховує в собі певний маркер; усвідомлення додаткового характеру тих знань, які заховані в конкретному лінгвістичному маркері; критерій міжрівневості; критерій системності. Варто брати до уваги й додатковий критерій – урахування характеру першоджерела. Це важливо тому, що підхід до виокремлення лінгвістичних маркерів у художньому тексті відрізняється, наприклад, від виокремлення маркерів у живому мовленні.

У зв'язку з антропоцентричною спрямованістю сучасного мовознавства лінгвісти все частіше залучають до своїх досліджень поняття психології. На такому зв'язку категорій побудована, зокрема, і наша робота. Ми розглянули поняття «емоція» як об'єкт лінгвістичних розвідок, оскільки будь-який акт спілкування характеризується вираженням емоційності не лише на невербальному рівні, а й передусім на вербальному. Неодноразово наголошено на тому, що мовна система має одиниці (лінгвістичні маркери) для вираження емоцій людини на будь-якому рівні. Мовознавці досить різнобічно досліджують поняття «емоція» й саме на цьому підґрунті виникає категорія емотивності, під якою розуміємо властивість мови виражати різними лінгвістичними маркерами емоційність як психічний стан людини. Наразі такі мовні одиниці означають як емотивно марковані (ті, які містять семантику емотивності). У зв'язку з тим, що мовознавчій категорії емотивності передувало виникнення психологічного поняття емоційності, дослідники закликають не ототожнювати їх, оскільки емоційність – це природна здатність людини виражати емоції, тоді як емотивність – це властивість мови своїми засобами демонструвати людську емоційність.

Поняття «психоемоційний стан» визначено як категорію, що має два аспекти вираження: 1) конкретна емоція, яка властива героєві в певний момент його мовленнєвої діяльності; 2) сукупність усіх емоцій різного характеру, указівка на які міститься в лінгвістичних маркерах, що використовує конкретний персонаж під час комунікативних актів упродовж усього розвитку подій. Загалом

вивчення проблеми функціювання психологічних явищ у межах лінгвістичних досліджень демонструє те, що категорія емоцій не лише стала повноцінним об'єктом мовознавства, а й набула абсолютно нових інтерпретацій.

РОЗДІЛ II

ЕМОТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВІСТИЧНИХ МАРКЕРІВ У РОМАНІ «ПОКРОВ» ЛЮКО ДАШВАР

Люко Дашвар (Ірина Іванівна Чернова) – відома українська письменниця й сценаристка. Авторка є представницею масової літератури, яка сьогодні досить популярна серед читачів. Письменниця є авторкою книг «Село не люди» (2007), «Молоко з кров'ю» (2008), «Рай. Центр» (2009), «Мати все» (2010), трилогії «Биті Є» (2011–2012), «На запах м'яса» (2013), «ПоКров» (2015), «Ініціація» (2018), «#Галябезголови» (2020). Люко Дашвар – лауреатка премії Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова – 2007» («Село не люди»), дипломантка «Коронації слова – 2008» («Молоко з кров'ю»), переможниця конкурсу «Книга року ВВС – 2008» («Молоко з кров'ю»), що свідчить про визнання письменниці на сучасній літературній арені. Також авторка має відзнаку «Золотий письменник України» (2012), адже її книги були видані накладом понад 100 тис. примірників. Важливо наголосити, що «прозу Люко Дашвар відрізняють актуальність звучання і неординарність художнього вирішення порушуваних проблем» [18, с. 21]. Зокрема, про це свідчить роман «ПоКров», який і є об'єктом нашого дослідження.

У наявних рецензіях на твори авторки, зокрема «Так жити не можна, або Гроші чи кохання», наголошено на тому, що «сентенція “без знання свого минулого неможливо побудувати майбутнє” набуває особливої значущості в новому романі Люко Дашвар “ПоКров”, який численні прихильники творчості письменниці очікували наче справжній вишуканий смаколик, вартий уваги літературного гурмана...» [46].

Роман із досить цікавою назвою, змістове наповнення якої вдається зрозуміти після прочитання тексту, захоплює реципієнтів не лише розкриттям проблем, які насправді трапляються в житті кожної пересічної людини, а й актуальною тематикою – Майдан 2013 року, Революція гідності, закони 16 січня, жахливі вбивства наших громадян за наказом тодішньої влади, війна. Особливим видається той факт, що Люко Дашвар майстерно поєднує в межах однієї книги

історії різних поколінь і зображає те, наскільки сильно людський рід залежить від своїх предків. Під час опису сучасної сюжетної лінії ми маємо змогу спостерігати за низкою персонажів, кожен із яких є втіленням того чи того характеру, має власний погляд на ситуацію у своєму житті й на те, що відбувається в рідній країні, по-своєму реагує емоційно на події, явища, учинки, оточення тощо.

«ПоКров» – це текст, у якому вдається натрапити на чималу кількість персонажів, які по-різному виражають власні емоції, що, безумовно, залежить від низки чинників. Саме з такого погляду цей роман викликає зацікавлення. Зокрема, особливу увагу привернуло те, як відбувається категоризація людських емоцій у системі мови. На наш погляд, «ПоКров» містить чималу низку мовних одиниць, які виражають специфіку емоційного людського сприйняття реалій життя й оточення. Тому для аналізу ми обрали мовлення двох головних героїв роману – Мар'яни Озерової та Ярослава Раєвського. Важливо зазначити, що ці персонажі досить відрізняються своїм характером, тим, як вони сприймають усі життєві події та ситуації. Відповідно до цього розгляд лінгвістичних маркерів у мовленні Мар'яни та Ярослава дозволить з'ясувати, у який спосіб виражають свої емоції герої, що мають цілком відмінний світогляд і по-різному взаємодіють із соціумом.

Важливим у процесі роботи вважаємо врахування статистичних даних, уміщених у таблиці 1, які суттєво впливають на дослідження. Визначення співвідношення фрагментів роману, що беремо до уваги, дозволить з'ясувати відмінності в кількості зафіксованих маркерів (ураховуємо одиниці всіх рівнів мови) у мовленні двох головних персонажів – Мар'яни Озерової та Ярослава Раєвського (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Кількісне співвідношення аналізованих фрагментів роману

	Головні герої роману «ПоКров» Люко Дашвар	Кількість усіх фрагментів твору, у межах яких могли	Кількість усіх фрагментів твору, у межах яких могли

		функціювати лінгвістичні маркери	функціювати лінгвістичні маркери (%)
	Мар'яна Озерова	1082	91
	Ярослав Раєвський	108	9
Разом		1190	100

Фрагментом роману, у межах якого можуть функціювати лінгвістичні маркери, вважаємо одну репліку діалогу. Відповідно до цього факту ми здійснювали розрахунок кількості всіх уривків твору, у яких могли бути виокремлені емотивно марковані одиниці в мовленні головних героїв. Фрагментів роману, де безпосереднім мовцем є Мар'яна Озерова, зафіксовано 1082, що становить 91 % уривків із маркованими лінгвістичними одиницями. Натомість фрагментів, де мовцем є Ярослав Раєвський, нараховано в кількості 108, що становить 9 % уривків, де засоби мови можуть функціювати як емотивно марковані. На основі поданої статистики визначено, що одиниці різних структурних рівнів мали більше можливостей реалізувати свій емотивний потенціал саме в комунікативних ситуаціях, де мовцем є Мар'яна Озерова. Адже мовленнєвих фрагментів, у яких учасником процесу комунікації є головна героїня, нараховано більше на 82 %, аніж уривків, де мовцем є Ярослава Раєвський.

2.1. Особливості вираження емоцій головної героїні Мар'яни Озерової крізь призму категорії лінгвістичного маркера

Головною героїнею роману Люко Дашвар «ПоКров» є Мар'яна Озерова. Під час прочитання твору ми з'ясували, що авторка наділила свого персонажа надмірною емоційністю. Дівчина в жодній важливій життєвій події чи незначній ситуації не стримує власних емоцій і завжди демонструє їх. Емоційність Мар'яни повною мірою передано саме через лінгвістичні маркери, які використано в мовленні героїні. З метою детального розгляду й аналізу зафіксованих маркерів, що віддзеркалюють специфіку психоемоційного стану Мар'яни Озерової,

уважаємо за доцільне типологізувати мовні засоби за критерієм належності до того чи того структурного рівня. Також важливим аспектом нашого дослідження є систематизація лінгвістичних маркерів у межах цих груп і визначення того, які особливості психоемоційного стану головної героїні виражає кожна мовна одиниця.

2.1.1. Лінгвістичні маркери, репрезентовані на лексичному рівні

Лінгвістичні маркери, що належать до лексичного рівня мови, у романі Люко Дашвар представлені масштабно. Це пов'язуємо з тим, що лексеми, окрім набору своїх словникових дефініцій, у різних контекстах мають здатність набувати нових інтерпретацій. Також урахуємо те, що лексична система української мови має класи слів, які завжди відзначаються експресивністю й емотивністю. Зокрема, у функціонуванні маркерів лексичного рівня простежено дві тенденції. Перша з них – це вказівка головної героїні роману «ПоКров» на специфіку власного психоемоційного стану через використання в мовленні лексем, які своїм первинним значенням указують на емоції. У межах цієї групи лінгвістичних маркерів вдалося виокремити незначну кількість прикладів, але все ж їх наявність у тексті зафіксовано.

*«... Мені **страшно**, Полько! Не треба нікого привозити! Привозять трьохсотих. І двохсотих. Ярко сам повернеться. І Аврора. З Ярком друг поряд. Вовчик Аврора»* [19, с. 371].

Компонент **страшно** своїм первинним значенням (коли так описує власний стан людина, яка відчуває страх, боїться когось/чогось) указує на те, що головна героїня перебуває в напрузі й відчуває емоцію страху. Причиною такого психоемоційного стану стало те, що наразі на Сході України триває війна, у якій коханий Мар'яни бере участь. Тому дівчині страшно, адже вона боїться почути погані звістки. Героїня описує власний стан крізь призму маркера **страшно**.

*«Мар'яна дивилася на поруйнований маєток. – Як **дивно**... Що татові батьки купили хату саме тут, де колись жили Дороші»* [19, с. 263].

Через використання слова *дивно* Мар'яна прямо вказує на свій стан здивування. Головна героїня щойно дізналася, що її бабуся й дідусь проживали в Дорошівці – селищі, де жив рід Дорошів, який залишив по собі чималий спадок.

«– Бабцю! Як же я рада, що ми тебе знайшли!» [19, с. 257].

Мар'яна нарешті вперше за довгий період часу відчуває емоцію радості, яку героїня називає особисто через вживання лексеми *рада*, первинне значення якої «сповнена радості, задоволення з якогось приводу» [41, с. 428]. Такий психоемоційний стан спричинений тим, що дівчині разом із матір'ю вдалося знайти бабусю й попросити в неї вибачення за надто грубе, агресивне ставлення. Ю. Шамаєва зазначає, що «радість належить до фундаментальних емоцій, має позитивну природу та оптимізує процес комунікації» [52, с. 10].

Особливість другої тенденції використовувати лексичні лінгвістичні маркери полягає в уживанні слів, одним із компонентів яких є прихована емотивна семантика. Деякі з лексем цієї групи, на перший погляд, не містять у своєму значенні жодної вказівки на ту чи ту емоцію, але через тісний зв'язок із контекстом слово має здатність набути емотивної семантики. Такі мовні засоби репрезентовані в значно більшій кількості, тому вважаємо за доцільне виокремити основні підгрупи.

Номінація осіб через ненормативну лексику. Здебільшого ненормативна лексика функціює в розмовно-побутовому мовленні або ж у текстах художньої літератури. Слова цієї категорії використовують не лише для того, щоб принизити чи образити співрозмовника, а й із метою вираження власних емоцій, які виникають як реакція на людину, подію, ситуацію, явище тощо. У мовознавчому науковому дискурсі також указують на особливе значення таких слів: «У сфері соціального побутування визначають більше тридцяти функцій ненормативної лексики, і серед них основними є лексичне вираження образи, приниження адресата, демонстрації розкутості чи емоційної реакції на певні події, зменшення психологічної напруги тощо» [26, с. 107]. Ми вважаємо, що ненормативна лексика завжди емотивно маркована й тому посідає чи не перше

місце серед лексичних лінгвістичних маркерів, які віддзеркалюють психоемоційні стани мовців.

*«Так ви і є **бидло!** – вигукнула Мар'яна. Схопила сумку, побігла до дверей. Сльози не питали, чи можна. І собі бігли, застеляли очі...»* [19, с. 146].

Мар'яна відчуває нестерпний гнів. Такий стан героїні спричинено тим, що щойно вона дізналася про зраду Хотинського й те, що впродовж тривалого періоду часу чоловік говорив неправду. Інформацію дівчині повідомила консьєржка, якій Хотинський до цього моменту платив за мовчання. Тому дівчині не вдається стримати власний гнів і вона виплескує його на жінку, називаючи її **бидлом**. Аналізована одиниця функціонує як емотивно маркована лексема, якою часто номінують людей, що скоюють аморальні вчинки.

*«– Навіть не намагайтеся, **падлюки**, – прошепотіла: нікому свою радість не віддасть»* [19, с. 132].

Знову ж таки лайка лунає з уст героїні, адже дівчина чує дзвінок у квартиру й думає, що це непрохані гості. Ситуація викликає емоцію злості в Мар'яни, що безпосередньо виражено лексемою **падлюки**, яка адресована тим, хто чатує за дверима.

*«– Ти – **сволота** чи прикидаєшся?*

– Фу! – Ада обурено зиркнула на доньку, підхопила дзеркало, понесла до стіни» [19, с. 234].

Дівчина називає власну матір **сволотою** і в такий спосіб проявляє емоцію ненависті, яку фактично вже не вдається стримувати. Це викликано тим, що мати головної героїні замість того, щоб дати гроші на лікування свого чоловіка, принесла зовсім недоречний подарунок – венеційське дзеркало.

Номінація частин тіла людини, речей, явищ, що має забарвлення зневажливості. Лінгвістичні маркери, що належать до цієї групи слів, передають не лише негативні емоції. Таким лексемам властива біполярність, тобто здатність у різних ситуаціях передавати абсолютно протилежні психоемоційні стани. Т. Панченко зазначає, що «автори вживають слова зі зневажливим, лайливим та вульгарним забарвленням, аби висловити свою думку щодо подій чи людей та

показати своє ставлення до сказаного» [35, с. 171]. Безсумнівно, ми погоджуємося з поданим твердженням, але варто наголосити, що в мовленні людини, яка демонструє своє ставлення до когось/чогось, завжди є емотивний елемент. Адже якщо людина позитивно налаштована до когось, вона відчуває радість, задоволення від спілкування; якщо негативно – злість, розчарування й навіть ненависть.

*«... Уявляю твою **нику**, коли ти дізнаєшся, що я не тільки сьомого останнього Дороша знайшла, але й... заміж за нього вийшла і ми вдвох дременули в Прованс, про який ти так мріяв!»* [19, с. 218].

Використання лексеми **ника**, яка є зневажливою номінацією обличчя людини, указує на піднесений стан Мар'яни, а саме на емоцію захвату. Дівчина радіє, що нарешті отримала змогу дошкулити чоловікові, від якого зазнала публічних принижень.

*«– Хотинський увесь мій **мотлох** у сумку **увінхнув**, – допетрала раптом. – У лофті й шпильки моєї не лишилося... – почервоніла, наче щойно коханець їй по щоках ляпасів – а на, на»* [19, с. 127].

Емоції розчарування, неприємного здивування й гніву водночас виражено через використання зневажливо забарвлених лексем **мотлох** на позначення речей дівчини й **увінхнути** в значенні «скласти». Мар'яна Озерова врешті починає розуміти, що Хотинський немає до неї жодних почуттів і лише використовує з метою знайти інформацію про рід Дорошів у Державному архіві. На прикладі цього фрагменту маємо змогу простежити, що той чи той лінгвістичний маркер може передавати одночасно декілька емоцій людини. Незважаючи на те, що всі названі емоції негативні за своїм характером, усе ж усвідомлюємо їхню відмінність.

*«... Десь же у святих письменах є: не можна людині в помочі відмовити, якщо вона просить. А ця стара **потвора**... І мені наговорила казашчо»* [19, с. 354].

Мар'яна перебуває в психоемоційному стані гніву. Головна героїня пригадує слова Кривошійхи про те, що дівчині ніколи не вдасться завагітніти.

Через номінацію жінки зневажливою за характером лексемою **потвора** Мар'яна демонструє не лише негативне ставлення до неї, а й власні емоції. Слово **потвора** вказує на гнів дівчини й тому, що Мар'яна фактично неправомірно назвала Кривошиїху цим словом. Так зазвичай говорять про «люту, жорстоку людину, що втратила кращі моральні якості» [41, с. 399]. Жінка такою зовсім не була; вона навпаки завжди допомагала людям.

Номінація мовленнєвих процесів. Мовні одиниці, що належать до цієї групи лінгвістичних маркерів, представлені в незначній кількості. Але з погляду наявності емотивного компонента у своїй семантиці, безперечно, ці лексеми потребують детальнішого розгляду.

«— ... А я одразу допетрала – ви його кинули.

– Що ти верзеш?! Ярко де?» [19, с. 227].

Дієслово **верзти** на позначення мовленнєвого процесу «говорити нісенітницю, дурницю; вести пусті балачки» [41, с. 329] є показником передусім зневажливого ставлення Мар'яни до співбесідниці. У поданому фрагменті діалогу слово передає емоцію роздратування, адже героїні не подобаються нісенітниці, які говорить її знайома.

«—Голосніше! Не чую! А? Що ти там бурмочеш?

– Замовкни!» [19, с. 153].

Мар'яна перебуває в психоемоційному стані гніву й роздратування. Дівчині відомо, що її матір зраджує чоловікові. Героїня не може стриматися, а тому натякає жінці, що знає про це. Натомість мати намагається все заперечити, що дратує Мар'яну ще більше. Тому під час розмови дівчина використовує лексему **бурмотати**, що означає «говорити невиразно, неясно; бурчати» [41, с. 260]. Так героїня намагається донести матері те, що слова жінки не важать нічого, і Мар'яна сприймає це як бурмотіння, тобто як щось мізерне.

«... – Поля в райвідділі, тільки-но суд відбувся, їй обрали запобіжний захід: перебування під вартою на два місяці.

Мар'яна вухам не повірила.

– Жартуєш?! А що сталося?! Ти з'ясував?» [19, с. 333].

У декількох уривках роману «ПоКров» вдалося простежити досить цікаве застосування дієслова *жартувати*. У процитованому фрагменті, який обрали для аналізу, лексема *жартувати* передає емоцію неприємного здивування. Мар'яні Озеровій повідомляють, що її найкращу подругу затримали за підозрою у вбивстві студента Ігоря. Головна героїня добре знає, що Поля на таке не здатна, тому надзвичайно сильне здивування Мар'яни передано через емотивну семантику слова *жартувати*, під яким дівчина має на увазі «говорити будь-що несерйозно».

«– Ви помиляєтеся, – врешті промовляє Мар'яна. – Які Дороші? Я – Озерова! Чисте, як вода, російське прізвище, російська кров по татовій лінії» [19, с. 285].

Героїня знову ж перебуває в психоемоційному стані здивування. Дівчина раптово дізналася, що прямим нащадком Яреми Дороша є саме вона. Свій щирий подив Мар'яна виражає вказівкою на те, що представник ін'юрколегії Стороженко *помиляється*. Лексему вжито в значенні «повідомляти хибну, неперевірену інформацію». Вираження емоції здивування підсилено тим, що Мар'яна не просто висуває гіпотезу про можливу помилку ін'юрколегії, а впевнено стверджує цей факт.

Номінація процесів і станів. Мовні засоби, що належать до цієї групи лексем, використано в мовленні головної героїні в переносному значенні. Абсолютно нейтральні слова, які вжито в текстах художньої літератури в переносному значенні, мають здатність набувати емотивної семантики. На цьому також наголошує дослідниця І. Кость: «Вторинні засоби номінації проектують емоційний стан за допомогою переносних значень, наприклад: дієслово *горіти* виявляє емотивну сему у значенні “5. *перен.* Пройматися сильним почуттям, пристрасно захоплюватися якоюсь справою, віддаватися чому-небудь”» [28, с. 281]. Простежимо цю тенденцію на прикладах із роману «ПоКров».

«–Так нечесно! Я помру! – жалілася Польці.

– Поговори з ним.

– *Страшно... А раптом я все зіпсую?»* [19, с. 40].

Мар'яна відчуває сум і певною мірою тривогу, адже чоловік, який їй подобається, упродовж тривалого періоду часу не звертає на дівчину жодної уваги. Головна героїня не розуміє причину такої поведінки Хотинського, а тому говорить подрузі, що **помре**. Лексема **померти** досить влучно віддзеркалює особливості психоемоційного стану Мар'яни, адже, зауважмо, що слово вжите тут у значенні «не могли витримати те, що тебе пригнічує та засмучує; утратити моральні сили через прикрі життєві події та ситуації». Як бачимо, якщо пряме значення цього слова окреслює фізичний процес, то переносна семантика свідчить про втрату моральних сил у людини. Тому цілком обґрунтованим є аналіз цієї лексеми як лінгвістичного маркера, що репрезентує емоційний досвід головної героїні роману.

«– Я боюся людей... – шепотіла в німоті руїн. – Не хочу знову бачити людей, у них милосердя не лишилося...» [19, с. 278].

Мар'яна перебуває в стані розчарування й зневіри, адже почала усвідомлювати, що триває справжня війна, люди вбивають одне одного, а інші – повністю збайдужіли до вкрай значущих подій у державі. Під словом **боюся** дівчина має на увазі не фізичне почуття страху перед кимось/чимось, а цілковите розчарування в людях, які не розуміють, що таке справжні життєві цінності.

Характеристика осіб. Упродовж безпосереднього пошуку лексичних лінгвістичних маркерів у творі «ПоКров» Люко Дашвар ми також з'ясували специфіку аналізованої категорії лексем, що й пояснимо на прикладі поданих фрагментів.

«Вибачуся! Цілісінський день на мене вбив, светр дав, а я... Вибачуся. Поясню... Ні! Не стану нічого пояснювати і вибачатися – подякую... Може, поцілую божевільного, бо він – ненормальний, чокнутий... класний! Дитина! Намалював собі світ і живе в ньому. Так не буває...» [19, с. 118].

У поданому фрагменті роману головна героїня кількома прикметниками описує хлопця Ярка, якого випадково зустріла в метро. Насамперед зазначимо, що лексеми **ненормальний** і **чокнутий** (які, на перший погляд, мають негативну

конотацію) вжито винятково в позитивному значенні «не такий як усі, особливий, здатний відступити від правил і норм». Використання цих слів має двоаспектний характер: Мар'яна не лише характеризує хлопця, а й передусім через власне сприйняття іншої людини демонструє свої емоції. Дівчина перебуває в стані здивування й захоплення, оскільки Ярکو приємно вразив героїню своєю інакшістю, прагненням до свободи і ставленням до неї. Третя лексема **класний** цілком підтверджує логічність і правильність наших міркувань, бо ж на противагу вже проаналізованим словам, вона відразу засвідчує позитивну інтенцію головної героїні.

«– Ти розгублена... – мовила. – Чуєш, мамо! Може, і я в житті така розгублена, бо ти розгублена, хоч і намагаєшся не виказувати того...» [19, с. 92].

Через порівняння себе із власною матір'ю Мар'яна Озерова сама вказує на психоемоційний стан хвилювання й навіть роздратування, оскільки свою невпевненість сприймає певною мірою як рису характеру, яку отримала в спадок від матері.

Номінація абстрактних станів людини. Група репрезентована незначною кількістю лексем, які своїми окремими словниковими дефініціями дають указівку на ту чи ту емоцію героїні.

«– Мені... солодко? Солодко. Тоді чому так гірко? – бідкалася, ніяк признатися собі не хотіла: річ не в тім, що Хотинського збудила звістка про новий варіант пошуків Дорошевих скарбів! Інше вбило: він так і не сказав про вечірку» [19, с. 98].

Мар'яна одночасно відчуває емоції задоволення й розчарування. Лексема **солодко** в значенні «про приємні відчуття, яких зазнає хто-небудь; дуже приємно» [41, с. 447] передає емоцію задоволення, адже дівчина радіє, що Хотинський закоханий у неї. Указівку на емоцію розчарування подано через прислівник **гірко** («про почуття прикrostі, болю» [41, с. 75]), семантика якого в структурі поданого речення виражена більш інтенсивно, оскільки підсилена часткою **так**. Мар'яна пригнічена через те, що її коханий приховує від неї

інформацію про передноворічний корпоратив. У такий спосіб чоловік хоче змусити дівчину довший час працювати над архівами, які допоможуть отримати чималий спадок.

*«Як же все це **нестерпно!**» – вибухає подумки, підхоплюється, кидає на столик двадцятку за еспreso, до вішака з курткою...» [19, с. 48].*

Мар'яна відчуває злість і роздратування. Такі емоції викликані тим, що дівчина понад годину чекає на Хотинського, який запросив її для важливої розмови. Мар'яна не може витримати всіх подій, що наразі відбуваються в житті, а тому говорить, що їй **нестерпно**. Саме ця лексема повноцінно описує психоемоційний стан героїні.

Етикетні формули. Мовні одиниці цієї групи можуть виражати привітання, прощання, подяку, вибачення тощо. В. Горпинич зараховує такі лексеми до вигуків і називає їх етикетними [16, с. 305]. Уважаємо, що ці лексичні засоби не мають чітко вираженої емотивної семантики, а тому погоджуємося з твердженням Л. Мацько, яка зазначає, що «у художньому тексті значення вигуку конкретизується змістом висловлення, переданим через лексичне значення інших слів...» [33]. Відповідно до цього ми подаємо такий контекст, у межах якого емотивна семантика тієї чи тієї етикетної формули буде виражена повноцінно.

«Медсестра насупилася ображено.

– Совість майте! Наші лікарі вашого тата з того світу витягли, а ви...

Мар'яна знітилася, почервоніла. Схаменулася: та що це вона?

*– **Вибачте...**» [19, с. 232].*

Медсестра повідомила Мар'яні, що її батька потрібно забирати додому проходити курс реабілітації. Героїня роздратувалася й досить грубо відповіла їй, оскільки зрозуміла, що самотійно не зможе допомогти татові видужати. Лексема ввічливості **вибачте** передає емоцію сорому, адже врешті Мар'яна усвідомлює, що поводить досить агресивно.

«... – Я завтра заїду по тебе зранку, золотце.

*– **Дякую...** – не вірить щастю Мар'яна» [19, с. 52].*

Мар'яна перебуває в психоемоційному стані радості, адже щойно Хотинський зізнався їй у коханні. Головна героїня не вірить у те, що наразі відбувається, адже ще кілька днів тому це була лише мрія. Тому дівчина відчуває нестримну радість, у зв'язку з чим неспроможна промовити більше слів, окрім подяки, яка й передає емоцію Мар'яни.

2.1.2. Лінгвістичні маркери, представлені на фразеологічному рівні

Лінгвістичні маркери, які є фразеологізмами, репрезентовані в романі «ПоКров» Люко Дашвар в одиничній кількості. Зазначимо, що оскільки фразеологізмам властива образна експресивність, їхній потенціал як лінгвістичних маркерів віддзеркалення людських емоцій є невичерпним. На відміну від окремих мовних одиниць лексичного чи морфологічного рівня мови, емотивність – основний складник значення фразеологічної одиниці. Незважаючи на те, що емотивний аспект семантики трактують як конотативний (додатковий), основне мовне призначення фразеологізму полягає не в номінації об'єкта, а все ж у його емотивній оцінці – позитивній чи негативній [11, с. 17]. У зв'язку з тим, що категорію емотивності трактують як природну ознаку фразеологізмів, нам украй важливо розглянути ці мовні одиниці.

Характерною особливістю використання маркерів аналізованої категорії в романі «ПоКров» є те, що вони переважно функціують у негативному контексті й відповідно передають емоції, які пов'язані з неприємними ситуаціями та подіями в житті Мар'яни Озерової. Проаналізуємо деякі з них.

«А мама... мене бачити не хоче! Здиміла – хоч би раз зайшла, спитала: ви тут як? А пофіг! То і мені пофіг! І я її знати не бажую! Тільки хіба що глянути одним оком, на кого вона нас проміняла!» [19, с. 217].

Фразеологізм *хоч одним оком глянути* в значенні «подивитися на когось мимохідь» виражає дві емоції головної героїні – гнів і зацікавленість. З одного боку, Мар'яна Озерова лютує, оскільки її мати пішла до іншого чоловіка й залишила сім'ю в скрутному становищі. З іншого – дівчині стає цікаво, як

виглядає чоловік, на якого матір проміняла родину, тому вона бажає *хоч одним оком глянути* на нього.

«... А ти, альфонсе, *кусай лікті!* Тобі жінки платять? Тільки не я! Але ти знай – я би могла, я тепер багата!...» [19, с. 218].

У процитованому реченні використано фразеологічну одиницю *кусати лікті* в значенні «сильно шкодувати з приводу певної ситуації», яка дає вказівку на поєднання абсолютно протилежних емоцій злості й радості. Передусім головна героїня радіє, що перша знайшла інформацію про нащадків Дороша, які повинні отримати чималий спадок. Водночас дівчина пригадує всі приниження, яких зазнала від Хотинського й говорить, щоб чоловік *кусав лікті*, тобто шкодував не лише через те, що покинув Мар'яну, а й через те, що саме вона користуватиметься спадком.

«– Як повернуся, щоби і *духу твого не лишилося!*» [19, с. 210].

Мар'яна Озерова перебуває в психоемоційному стані гніву, оскільки переконана, що рідна бабуся – злодійка. Дівчина в досить грубій формі, з використанням варіанта фразеологізму *щоб і духу не було*, який вживають як вимогу до кого-небудь негайно піти, проганяє бабуся з квартири.

«... – Заради тебе *мужчина з вікна не вистрибне!* Не в мене вдалася.

– А ти думаєш, тато через тебе собі *віку вкоротити хотів?!*» [19, с. 235].

Емоцію надмірної ненависті до рідної матері виражено через фразеологічну одиницю *вкоротити віку*, семантика якої «позбавити кого-небудь життя; вбити; призводити до передчасної смерті» [48, с. 136]. Мар'яна переповнена відразою, адже мати думає, що чоловік намагався здійснити самогубство з метою утримати її. Та справжня причина трагедії, яку жінка навіть не намагається дізнатися, зовсім в іншому.

«... Треба *викидати* все те з голови! Налагоджувати хоч подобу нормального життя, бо – кисіль! Розповзлася, *ніяк себе докупити не зберу*, а мені треба...» [19, с. 337].

Головна героїня почуває жалість до самої себе. Дівчина роздумує над усіма подіями, що трапилися з нею впродовж останнього часу, й розуміє, що все

відбувається не так, як вона того хоче. Причину життєвих негараздів Мар'яна знаходить у собі й для опису власного стану використовує фразеологізм *ніяк себе докунти не зберу*, що означає «не могли зібратися з власними силами й думками». Використання в мовленні героїні маркера *викинути з голови* зі значенням «позбутися якоїсь нав'язливої думки, перестати думати про кого-, що-небудь» [48, с. 80] засвідчує наявність емоції роздратування. Мар'яна згадує все, що пов'язувало її з Ярком, який ось уже пів року не дає про себе жодної звістки. Дівчину дратує власна наївність, а тому вона звертається до себе з закликом *викинути з голови* всі мрійливі думки.

«– *На серці неспокійно*, – довірилася бабі Наті. – *Наче має статися щось погане*» [19, с. 374].

Мар'яна Озерова описує свій психоемоційний стан як тривожний через фразеологізм *на серці неспокійно*, семантичне навантаження якого «відчувати неспокій, хвилювання з приводу конкретної ситуації чи події». У зв'язку з тим, що героїня вагітна й має проблеми з нирками, дівчина постійно хвилюється, щоб її захворювання не вплинуло на здоров'я майбутньої дитини.

2.1.3. Лінгвістичні маркери, виявлені на морфологічному рівні

Група лінгвістичних маркерів, що функціює в межах морфологічної системи мови, незначна, оскільки цей рівень має менше ресурсів, щоб стати повноцінним виразником тих чи тих людських емоцій. Тому лінгвісти наголошують на тому, що «морфологічні маркери виявляють себе у висловленні, їх можна ідентифікувати лише під час вивчення комунікативного контексту. Вони визначаються за комунікативним ефектом..., за емоційними і психологічними реакціями суб'єктів..., що стають помітними у процесі їхньої взаємодії» [5, с. 145]. Це твердження цілком повноцінно описує специфіку морфологічних маркерів. Серед мовних засобів, які реалізують свій емотивний потенціал у межах цього рівня, ми виокремили форми наказового й бажального способів дієслова, а також простежили деякі особливості в уживанні займенникових форм.

Форма наказового способу дієслова. Л. Білоконенко зазначає, що наказовий спосіб недоконаного виду «надає висловленню різкості, забарвлюючись емоціями невдоволення, агресії, гніву, оскільки в його змісті наявний компонент спрямованості на досягнення результату, “начальницький” тон» [5, с. 142]. Ми погоджуємося з тим, що імператив переважно характеризується різкістю, але все ж не в усіх випадках цей спосіб дієслова виражає винятково агресію чи інші негативні емоції. Пропонований аналіз підтверджує нашу думку.

*« – Пітере! **Поможи!** – захекана Мар’яна бігла на Майдан. Мобільний біля вуха. – Біля Архистратига... Чекаю!»* [19, с. 332].

Мар’яна відчуває страх і тривогу. Щойно головна героїня дізналася, що її найкращу подругу затримали працівники міліції та звинувачують у вбивстві людини. Мар’яна налякана й у розпачі, а тому звертається до Пітера з наказом **Поможи!** У поданому фрагменті саме форма наказового способу дієслова виражає особливості психоемоційного стану дівчини, адже героїня нажахана тим, що відбувається. Тому й звертається з наказом, щоб отримати від Пітера допомогу. Важливо відзначити, що вагомим елементом підсилення вираження емоції страху є семантика слова, ужитого в наказовому способі. Прохання про допомогу засвідчує, що людина не може владнати важливу ситуацію самотійно, у зв’язку з чим відчуває страх, тривогу або ж розпач.

*«– **Стій! Не поспішай.** Давай... усе по порядку! – Мар’яну лихоманило, вхопила дівча за комір, тримала міцно. – Новий рік...»* [19, с. 227].

Мар’яна зустріла дівчину, яка могла б знати, де наразі перебуває Ярko. Головні героїні дуже важливо дізнатися цю інформацію, тому вона використовує під час розмови зі знайомою два дієслова в наказовому способі **Стій! Не поспішай.** Саме ці лінгвістичні маркери є показниками того, що Мар’яна розгублена, оскільки не може відразу сконцентруватися на чималій кількості інформації, тому й наказує дівчині не поспішати. Також наказовий спосіб дієслова виражає психоемоційний стан зацікавлення, адже героїня справді хоче дізнатися, що ж трапилося з Ярославом, тому й наказує Галині зачекати.

«– **Відпочинь**, тату, – сказала Мар'яна. – Хай уже мама повернеться, тоді й посвятимо тебе в наші плани» [19, с. 260].

Мар'яна відчуває постійне хвилювання через складну травму, яку отримав її тато. Дівчина хоче, щоб батько нічим не переймався й лише відпочивав. Тому, коли вони прибули після лікарні додому, Мар'яна наказує татові відпочити. Наказовий спосіб дієслова (II особа однини) **відпочити**, використаний у мовленні головної героїні, свідчить про психоемоційний стан тривоги та хвилювання. Важливо відзначити, що саме лексичне значення слова **відпочивати** («відновлювати сили після втоми (фізичної чи душевної), припиняючи дію, рух» [41, с. 622]) стає підсилювальним компонентом указівки на позитивну інтенцію дівчини. Тому тут доволі наскрізною є взаємодія двох мовних рівнів – морфологічного й лексичного.

Форма бажального способу дієслова. Загалом у конструкціях форма бажального способу «виражає волевиявлення мовця про бажану дію або бажаний процес чи стан, але він не спрямовує його до співрозмовника чи співрозмовників, щоб вони виконали цю дію чи реалізували потрібний стан. Мовець не спонукає когось виконати бажану для нього дію, а лише повідомляє про неї собі або іншим особам» [7, с. 262]. Форму бажального способу як лінгвістичний маркер, що може давати вказівку на людські емоції, варто розглядати крізь призму змістового наповнення самого бажання героїні твору. Подаємо дві конструкції, аналіз яких свідчить про емотивний потенціал цієї мовної категорії.

«– **Тільки би не спізнитися!** – прошепотіла щасливо» [19, с. 48].

У поданому фрагменті роману Мар'яна Озерова висловлює бажання **не спізнитися** на побачення з чоловіком, який їй подобається. Форма бажального способу дієслова **не спізнитися** з заперечною часткою та морфемою **би** засвідчує, що головна героїня відчуває радість і перебуває в стані приємного очікування, оскільки вона давно чекала на цей момент у житті. Тому дівчина й висловлює бажання не спізнитися, адже хоче не лише справити гарне враження на Хотинського, а й відчуває радість, яка викликана приємною новиною.

*«– Тільки **би витягти** її [Полю] спочатку, – шепотіла. – А то теж, можливо, до біса грошей вартуватиме. І куртка зимова в Полі «економ-класу»...» [19, с. 336].*

За допомогою форми бажального способу дієслова **витягати** (у значенні «допомагати кому-небудь вибратися, вийти зі скрутного становища» [41, с. 521]) Мар'яна висловлює власне бажання допомогти найкращій подрузі вибратися із-за ґрат, адже дівчину звинуватили в злочині, який Поля не скоювала. Крізь призму аналізованого лінгвістичного маркера головній героїні вдається виразити емоції хвилювання й тривоги, які Мар'яна відчуває через становище найкращої подруги.

Наголошуємо на тому, що бажальний спосіб дієслова варто розглядати як лінгвістичний маркер, який може передати ту чи ту емоцію людини. Акцентують на цьому й дослідники, які вважають, що будь-яка емоція відповідно до свого характеру викликає в людини певні бажання. Для прикладу, «емоція відрази породжує бажання змінити відповідний об'єкт: поліпшити, удосконалити, знищити його або дистанціюватися від нього; гнів породжує приплив сил і непереборне бажання розправитися з кривдником» [24, с. 180, 182]. Тому беззаперечним є те, що людські бажання виникають через тісний зв'язок з емоціями.

Специфіка вживання займенникових форм. На наш погляд, коли людина в процесі комунікації зі співрозмовником уживає певні займенникові форми, то маркери цієї частини мови передусім передають ставлення мовця до свого співбесідника або ж до того, про кого чи про що розмовляють люди. Ми переконані, що вираження мовцем свого ставлення до когось через займенники повноцінно було б неможливе без наявності емотивної семантики. Тому той факт, що «мовознавці здебільшого зосереджували увагу на використанні займенників як засобу апеляції» [31, с. 208], свідчить про недослідженість емотивного потенціалу маркерів цієї частини мови. Приклади з роману «ПоКров» вдало демонструють емотивність займенників.

«Згадала про матір, ще більше роздратувалася.

– *Ця ще!...*» [19, с. 217].

Наразі головна героїня перебуває в досить поганих стосунках із власною матір'ю, адже жінка проміняла родину на іншого чоловіка. Тому коли Мар'яна згадує про рідну матір, то не може стримати власного гніву й роздратування. Саме такі емоції дівчини передано крізь призму лінгвістичного маркера *ця*, що виражений указівним займенником. Аналізованій мовній одиниці властиве зневажливе забарвлення, вона виражає фамільярне ставлення до особи, що й свідчить про психоемоційний стан гніву й роздратування.

*«– Не торкайся! **Ти** не зрозумів?! **Тебе** надто довго не було! Світ рятував? Друзів, батьків, собак, котів! Справжні чоловічі справи, чорти би їх забрали! А я?! **Ти** думав, де я була? Як я жила, хто мене захищав! **Ти**... зрадив мене»* [19, с. 341]

Важливим у контексті аналізованого фрагмента є особовий займенник *ти*, який використано чотири рази (три рази в називному й один раз у родовому відмінкові). Мар'яна надзвичайно розгнівана, адже Ярослав зник на тривалий період часу й не давав про себе жодної звістки. Під час зустрічі з хлопцем дівчина звинувачує в усьому Ярка, адже вважає, що він зрадив її. Щоб наголосити на провинні хлопця, героїня чотири рази використовує лінгвістичний маркер *ти*, крізь призму якого вдається виразити емоцію гніву, що викликана вчинком Ярка.

*«– А мені не байдуже! – продовжила хрипко. – Ти гориш, за Ігоря помститися хочеш? А де мені на **вашому** Майдані покидька знайти?! Через нього тато ледь не вбився, калікою став!»* [19, с. 198].

Під час розмови з подругою Мар'яна відчуває розпач і гнів. Дівчина повідомляє Полі, що саме через події на Майдані трапився нещасний випадок з її батьком. Тому головна героїня не вважає себе причетною до Майдану й теперішніх подій, що виражено через присвійний займенник *ваш* (на *вашому* Майдані). Крізь призму цього лінгвістичного маркера дівчина не лише демонструє власну байдужість до подій, які відбуваються в рідній країні, а й виражає емоції відчаю та гніву, адже саме на чужому для неї Майдані ошукали тата, що призвело до фатальних наслідків.

Загалом маємо можливість простежити, що займенники – це особливі лінгвістичні маркери. Вони насамперед виражають ставлення мовця до когось, що переважно залежить від емоцій, які викликає конкретна особа. Тому беззаперечним є той факт, що займенникам властива емотивність. Власне це й наділяє їх надважливою функцією – вираження людських емоцій.

2.2. Психоемоційний стан Ярослава Раєвського, головного героя роману «ПоКров»: особливості категоризації в системі мови

Ярослав Раєвський (Ярко) – другий головний персонаж роману «ПоКров» Люко Дашвар. Насамперед зазначимо те, що лінгвістичні маркери різних структурних рівнів мови, які віддзеркалюють психоемоційний стан Ярослава, зафіксовані у значно меншій кількості. Це пов'язано з тим, що:

1) Ярослав Раєвський з'являється у творі пізніше на відміну від Мар'яни Озерової (ми дізнаємося про героя лише з четвертого розділу);

2) авторський задум і власне сам перебіг усіх подій роману «ПоКров» вимагають зникнення Ярослава Раєвського на довготривалий період часу. Відповідно до такої концепції твору мовленнєвих ситуацій, одним із учасників яких є Ярко, незначна кількість;

3) головний герой – малоемоційна людина. Ми мали змогу простежити, що впродовж усього твору Ярко є втіленням спокійного персонажа, який під час вирішення певних проблем намагається керуватися розумом, а не емоціями. Відповідно до того, що авторка подає такий тип героя, невелика кількість маркерів у мовленні Ярка, які вказують на специфіку його психоемоційного стану, є виправданою.

Зазначимо, що серед лінгвістичних маркерів, які мають у своїй семантиці емотивний компонент, ми мали змогу виокремити засоби різних структурних рівнів мови.

2.2.1. Лексичний рівень лінгвістичних маркерів: специфіка втілення

Мовні одиниці, що репрезентують лексичний рівень, функціують у межах різних груп. Це передусім указує на те, що лексична система української мови містить справді велику кількість ресурсів, які мають здатність у конкретних мовленнєвих ситуаціях набувати не лише нових інтерпретацій, а й ставати емотивно маркованими словами. Серед таких ресурсів є лексеми, що належать до різних категорійних груп.

Номінація дій, які пов'язані з внутрішніми переживаннями й станами людини. Підгрупа містить лексеми, які насамперед виражають бажання головного героя. Специфіка слів цієї категорії полягає в тому, що бажання Ярослава Раєвського зазвичай спрямовані на його співбесідника, але безпосередньо дають указівку на емоційний стан самого ж хлопця.

«– А ти додай мені років. Скільки потрібно?»

– Для чого? – Мар'яна дивилася на припухлі Яркові вуста, вуха горіли: нащо читати йому мораль?...

*– Для того аби ти **заспокоїлася**» [19, с. 113–114].*

Ярослав Раєвський не хоче, щоб Мар'яна Озерова переймалася тим, що хлопець молодший за неї на декілька років. Герой турбується за дівчину, а тому прагне зробити так, щоб вона про це не думала. Своє бажання Ярکو виражає через семантику лексеми **заспокоїтися**, що означає «ставати спокійним, переставати тривожитися, хвилюватися, тужити» [41, с. 325]. Як бачимо, бажання Ярослава полягає в тому, аби інша людина заспокоїлася, але крізь призму цього бажання героєві в такий спосіб удається виразити власний психоемоційний стан.

*«– За дві години маю бути на Софійській площі, – сказав низьким хриплавим голосом. – Хочу, щоби ти... **не хвилювалася**» [19, с. 366].*

Головний герой роману перебуває в психоемоційному стані занепокоєння, адже щойно він повідомив Мар'яні, що повинен іти на Майдан. Ярослав Раєвський знає, що дівчина буде хвилюватися за нього. Тому своє занепокоєння

Ярко виражає висловлюючи єдине власне бажання, щоб дівчина **не хвилювалася**.

Н. Войцехівська вказує, що «дієслова на позначення стану і процесу, зокрема дієслова психічного стану мовця – *нервувати, злитися, гніватися, плакати, журитися, хвилюватися, боятися, ображатися* та ін. – разом із заперечною часткою *не* вживаються задля деескалації конфлікту і примирення мовців. ... Дієслово *заспокоюватися* вживається на позначення переходу з одного стану в інший» [9, с. 237]. На основі поданого твердження зазначимо, що функція таких лінгвістичних маркерів залежить від мовленнєвої ситуації, у якій використано їх. У поданих фрагментах «ПоКрову» причиною вживання лексем **заспокоїтися, не хвилюватися** стала не конфліктна ситуація, яка б вимагала примирення між головним героєм і його співбесідницею, а саме психоемоційний стан занепокоєння мовця, що зумовлений внутрішніми переживаннями його коханої людини.

«– Що доброго?! Ми прокляті! Дітей у нас ніколи не буде! На нас скінчатся Дороші!

– Не вірю! Поговоримо про це потім» [19, с. 340].

Ярослав Раєвський чує від Мар'яни жахливі речі про те, що вони ніколи не зможуть мати дітей і саме вони є останніми в роді Дорошів. Але головний герой усе ж сподівається на краще й тому запевняє, що **не вірить** у слова дівчини. Психоемоційний стан сподівання передано через лексему **не вірити** в поєднанні із заперечною часткою, яка в аналізованій мовленнєвій ситуації означає «не бути переконаним у чийхось словах; не вважати щось за правду». Розглянутий лінгвістичний маркер зараховуємо саме до цієї підгрупи, адже категорію віри (і відповідно протилежне до неї поняття невіри) «розглядають швидше як психологічний, а не епістемічний стан мовця...» [9, с. 440].

Характеристика осіб за зовнішніми ознаками. Специфікою функціонування лінгвістичних маркерів цієї підгрупи є їхній двоаспектний характер. Поданий фрагмент роману чітко демонструє цю особливість.

«– Засинай... – шепотів на вухо. – У тебе такі прекрасні... такі трагічні юдейські очі... У них історія тисячоліть... Заплющуй очі – сні вже йдуть. Свіжі, нові...» [19, с. 136].

Під час розмови з Мар'яною Озеровою Ярослав говорить про те, які красиві очі має дівчина. Зокрема, головний герой використовує лексему **прекрасні** в значенні «які відзначаються надзвичайною красою...; дуже гарні» [41, с. 534]. Але наголосимо, що в цьому випадку Ярکو не лише описує один із елементів зовнішності Мар'яни, а й через своє бачення дівчини демонструє власні емоції. Ярослав Раєвський перебуває в стані захоплення, адже Мар'яна вразила хлопця своєю зовнішністю. У цьому й полягає двоаспектність маркерів аналізованої групи. Передусім ми відразу усвідомлюємо, що головний герой робить комплімент Мар'яні, але, детальніше звернувши увагу на поданий фрагмент, і, безумовно, виокремлений маркер, нам вдасться простежити, як ця одиниця передає емоцію Яркі.

Лексеми зі зменшено-пестливим значенням. Із приводу емотивної семантики лексем зі зменшено-пестливими суфіксами неодноразово висловлюються лінгвісти. Зокрема, Н. Руда наголошує, що «... демінутиви у багатьох мовах, крім функції позначення малості, служать і для вираження емоцій мовця, поява яких викликана тими чи іншими властивостями об'єкта, особистим ставленням адресанта або ситуацією мовлення, а також для створення експресивного фону» [40, с. 11]. Ми погоджуємося з тим, що слова зі зменшено-пестливим значенням містять у своїй семантиці вказівку на ставлення мовця до конкретної особи, сприйняття певної ситуації чи події. Але вкотре наголосимо, що людське ставлення до будь-кого залежить від емоцій, які викликає в нас співбесідник. Тому безсумнівною вважаємо думку, що демінутиви мають здатність повноцінно виражати емоції мовців. Під час аналізу таких маркерів важливо враховувати особливості мовленнєвої ситуації, оскільки демінутиви вживаються не лише для того, щоб продемонструвати хороше, позитивне ставлення до певної особи, а й досить часто ці форми використовують із

відтінком іронічності й навіть саркастичності. Відповідно до цього демінутиви можуть виражати різні психоемоційні стани людини.

*«Ви тільки **Мар'яночку** не збудіть. Хай поспить, а ви поки дівчат нагодуйте. А потім уже дівчата відпочинуть...»* [19, с. 140].

Ярко вимушений іти допомагати на Майдан, адже не може залишатися осторонь від значущих для країни подій. Попри все головний герой знає, що вдома на нього чекає дівчина, у яку він безмежно закоханий. Тому наразі хлопець відчуває радість і задоволення. Такий психоемоційний стан Ярослава простежуємо крізь призму номінації дівчини зменшено-пестливою лексемою **Мар'яночка**.

Номінація внутрішнього стану людини. Категорія цих лінгвістичних маркерів незначна. Особливістю використання мовних одиниць аналізованої групи є те, що це власна вказівка головного героя на специфіку свого психоемоційного стану. Наголосимо, що зазвичай такі слова не набувають емотивної семантики в певній ситуації мовлення. Відповідно до свого набору словникових дефініцій емотивність лексем подібного характеру є передбаченою.

*«– Без тебе було дуже **порожньо**, – вимовляє врешті»* [19, с. 339].

Головний герой роману «ПоКров» відчуває нестерпний сум і самотність. Ярослав Раєвський усвідомлює, що досить довгий період часу не міг бути поруч із коханою дівчиною Мар'яною. Про свій психоемоційний стан хлопець повідомляє сам через переносне семантичне навантаження лексеми **порожньо**, коли так говорять «про відчуття самотності або душевної спустошеності» [41, с. 269].

Номінація дій, що спрямовані на інших осіб. Цю категорію важливо розглянути, оскільки людські емоції пов'язані з діями, вчинками, які конкретна особа робить для когось іншого. З упевненістю можна сказати, що емоції та людські вчинки тісно взаємопов'язані, оскільки поведінка певної особи залежить від того, у якому психоемоційному стані вона перебуває. Зокрема, про це свідчать психологічні розвідки, автори яких чітко зазначають, що емоції – «це

своєрідні стани психіки, що накладають відбиток на життя, діяльність, вчинки та поведінку людини» [8, с. 19].

«– *Ходімо додому...*

– *Вибач. Маю допомогти Біджо, у нього мама захворіла*» [19, с. 137].

Головний герой роману «ПоКров» перебуває в стані хвилювання. Він хоче залишитися з коханою дівчиною, але усвідомлює те, що його друг Біджо потребує підтримки у зв'язку з хворобою матері. Тому Ярکو запевняє Мар'яну, що повинен **допомогти** другові. Саме через семантику лексеми **допомагати** («підтримувати того, хто опинився в скрутному становищі, діями, учинками») Ярослав Раєвський так фактично указує на те, що хвилюється за друга, його матір і не може залишитися осторонь від цієї прикрової ситуації.

Етикетні формули. Лінгвістичні маркери цієї підгрупи повноцінно виражають свою емотивну семантику лише в межах контексту. Тому під час визначення того, яку емоцію героя передає та чи та етикетна формула, важливо враховувати зміст усієї мовленнєвої ситуації. Без окреслення контекстних зв'язків ми не матимемо можливості зрозуміти, яка емоція стала причиною використання конкретної етикетної формули.

«– *Ходімо додому...*

– *Вибач. Маю допомогти Біджо, у нього мама захворіла*» [19, с. 137].

Головний герой відчуває провину перед Мар'яною. Дівчина, у яку закоханий Ярکو, хоче, щоб хлопець залишився з нею. Але він не може, оскільки повинен допомогти другові Біджо. Через це Ярослав відчуває себе винним перед Мар'яною і тому просить у неї **вибачення**.

«– *Не поспішайте, не робіть дурниць, юначе! Ваш підпис лише засвідчує, що ви все ще у грі. Ну, не вийде за рік... Що ви втрачаєте? Нічого. А якщо ви зараз відмовитися, назад ходу не буде.*

– *Вибачте, – Ярکو винувато усміхнувся й вийшов із кабінету*» [19, с. 346].

Ярослав Раєвський перебуває в психоемоційному стані розпачу й навіть розгубленості. Щойно головний герой почув, що Мар'яна Озерова погоджується на всі умови отримання спадку, основною з яких є заборона укладати шлюб із

ним. На відміну від Мар'яни хлопець відмовляється від спадку, адже щиро любить дівчину. Коли представник ін'юрколегії намагається пояснити ситуацію, герой розпачливо й розгублено каже **Вибачте**, адже неспроможний сказати ще щось.

«– *Дякуємо, смачно. З вином ми... до себе, – обертається до Мар'яни. – Ходімо?»* [19, с. 112].

Головний герой відчуває абсолютне задоволення. Це викликано тим, що всі близькі люди зібралися разом за обіднім столом, а Аніта Станіславівна приготувала надзвичайно смачні страви. Тому після куштування Ярکو щиро **дякує** господині, що власне й виражає психоемоційний стан задоволення.

2.2.2. Реалізація лінгвістичних маркерів на морфологічному рівні

Мовні засоби морфологічного рівня представлені формою наказового способу дієслова й деякими особливостями в уживанні окремих займенників.

Форма наказового способу дієслова. Зазначимо, що особливістю використання наказового способу в мовленні Ярослава Раєвського є функціонування імператива винятково в позитивному контексті. Відповідно до цього факту дієслова наказового способу вказують на позитивні емоції головного героя. Така тенденція вкотре засвідчує, що імператив – це не завжди негативно забарвлена категорія, яка відзначається різкістю та спрямована на виникнення конфліктних ситуацій між співбесідниками.

«– *Їж, – він усміхається по-дитячому беззахисно, простягає Мар'яні кусень свіжого хліба, і хоч ще хвилину тому Мар'яна запряглася б – геть не голодна, – ковтає гарячий смачнючий борщ з апетитом*» [19, с. 112].

Ярослав Раєвський відчуває хвилювання за Мар'яну Озерову, яке практично переходить у почуття відповідальності за дівчину. Це досить чітко виражено через використання наказового способу дієслова **їсти**, адже головний герой хоче, щоб дівчина покуштувала смачних страв і не була голодна.

«– **Засинай**... – шепотів на вухо. – У тебе такі прекрасні... такі трагічні юдейські очі... У них історія тисячоліть... Заплющуй очі – сні вже йдуть. Свіжі, нові...» [19, с. 136].

Ярко відчуває, що Мар'яна не знаходить собі місця, коли він іде на Майдан. Головний герой хвилюється за дівчину й не хоче, щоб вона думала про погане. Тому перед тим, як піти допомагати друзям, Ярослав наказує дівчині **засинати**, оскільки знає, що в такому разі Мар'яна менше думатиме про будь-що. Саме через використання наказового способу дієслова **засинати** найбільш влучно акцентовано на психоемоційному стані хвилювання героя.

«– Знаєш, я... – вже хоче сказати: «Вибач, піду», та Ярко дивиться в очі. – **Не йди**...» [19, с. 340].

Після довготривалого розлучення з Мар'яною Озеровою головний герой нарешті зустрічає дівчину. Але вона переконана, що після розлуки все змінилося, і тому хоче покинути квартиру Ярка. У зв'язку з цим Ярослав Раєвський відчуває сум і розгубленість. Це виражено наказовим способом дієслова **Не йди** із заперечною часткою, що радше виглядає як коротке прохання хлопця до Мар'яни не залишати його на самоті.

Специфіка вживання займенникових форм. Займенники, які використовує під час мовлення головний герой, характеризуються тим, що виражають ставлення Ярослава Раєвського до співбесідників. Але ми наголошували на тому, що це можливо саме завдяки емотивній маркованості лексем цієї частини мови. Наразі зафіксовано особливості в уживанні присвійних та особових займенників.

«– **Моя** Мар'яна, усміхнувся Ярко. З-за його спини дівчину розглядали двійко супутників» [19, с. 133].

Ярослав Раєвський водночас відчуває емоції радості й гордості. Хлопець запросив до квартири близьких друзів і йому дуже приємно познайомити їх зі своєю дівчиною. Тому під час представлення Мар'яни друзям Біджо й Аврорі Ярко використовує присвійний займенник **моя** Мар'яна.

О. Дільна, яка дослідила стилістичні функції присвійних займенників *мій, твій*, виокремлює формулу «займенник + назва істоти» і досить влучно зазначає, що часто присвійні займенники, ужиті поряд із номінацією особи, яку згадує мовець під час спілкування з кимось або у внутрішньому мовленні, слугують додатковим показником спорідненості з людиною, а також, окрім указівки на родинні стосунки, нерідко виражають гордість, яку відчуває мовець за близьку людину [20, с. 297]. Саме таку особливість використання присвійного займенника **моя** простежено в аналізованому фрагменті «ПоКрову».

«– Е, ні! – Федя піднімає гранчак, дивиться на Мар'яну серйозно. – За вас, свіжі люди! За ваші ендорфіни!

– За нас! – погоджується Ярко. Підсідає до Мар'яни. Протягає їй гранчак» [19, с. 112].

Ярослав Раєвський перебуває в радісному психоемоційному стані, адже поряд із ним знаходиться дівчина, у яку він закоханий. Тепер Ярко не мислить себе відокремлено від Мар'яни. Свідченням цього є використання особового займенника **ми** у формі родового відмінка **нас**, який допомагає зробити акцент на спорідненості Ярослава й Мар'яни.

Зазначимо, що головний герой упродовж усього роману використовує особовий займенник **ми** («– **Ми** вдома, – кинув. – *Проходь*» [19, с. 111]; «– *Дякуємо, смачно. З вином ми... до себе, – обертається до Мар'яни*» [19, с. 112]; «*Забувай, – сказав. – Ми ніколи не житимемо на твої гроші*» [19, с. 139]). Здебільшого в усіх контекстах цей лінгвістичний маркер містить указівку на емоцію радості, яка передусім пов'язана із закоханістю хлопця в дівчину й бажанням бути завжди разом. Відповідно цілком закономірним виявляється той факт, що емотивна семантика цього лінгвістичного маркера залишається незмінною.

Отже, лінгвістичні маркери, які функціують у межах лексичного структурного рівня мови, формують цілісну систему. Зважаючи на чималу кількість таких мовних одиниць, ми виокремили групи лексем, які в тексті

повноцінно передають емоції Мар'яни Озерової. До них зарахували номінацію осіб через ненормативну лексику; номінацію частин тіла людини, речей, явищ, що має забарвлення зневажливості; номінацію мовленнєвих процесів; номінацію процесів і станів; характеристику осіб; номінацію абстрактних станів людини; етикетні формули. Можливість виділення низки підгруп маркерів – свідчення того, що головна героїня є надмірно емоційним персонажем. Підтвердженням цього факту є широкий діапазон емоцій Мар'яни, які виражено крізь призму лінгвістичного маркера: страх, тривога, здивування, радість, гнів, ненависть, розчарування, роздратування, захоплення, задоволення тощо.

Лінгвістичні маркери, які репрезентовані на фразеологічному рівні, досить повно віддзеркалюють психоемоційні стани головної героїні. Це пов'язано передусім із тим, що категорії образності й емотивності є природними ознаками фразеологічних одиниць. Особливістю використання аналізованих засобів у романі «ПоКров» є те, що вони здебільшого функціують у негативних контекстах і відповідно передають емоції, які пов'язані з неприємними подіями в житті Мар'яни Озерової. Загалом фразеологічні одиниці, які було зафіксовано в тексті, виражають емоції гніву, зацікавлення, ненависті, радості, жалості, роздратування, хвилювання. Незважаючи на те, що маркери цього структурного рівня мови представлені в незначній кількості, вони виражають широкий спектр емоцій головної героїні.

Морфологічні лінгвістичні маркери мають значно менше ресурсів для повноцінної вказівки на емоції людини. Тому лінгвісти акцентують на тому, що ці мовні одиниці найбільш повно реалізують свої емотивні можливості в межах тексту або ж окремо визначеного контексту. Серед морфологічних засобів виокремлено форму наказового й бажального способів дієслова, а також простежено особливості в уживанні займенникових форм. Вдалося з'ясувати, що імператив не завжди використовують у негативному контексті й відповідно до цього наказовий спосіб може передавати позитивні емоції; особливість бажального способу полягає в тому, що будь-які емоції мають здатність викликати в людини певні бажання, у зв'язку з чим цей морфологічний засіб

уважаємо лінгвістичним маркером; специфіка вживання займенників проявляється на рівні їхньої здатності демонструвати ставлення до конкретної людини, яке переважно залежить від емоцій, що вона викликає.

Лінгвістичні маркери лексичного рівня мови, які репрезентують емоції Ярослава Раєвського, представлені такими категоріями слів: номінація дій, які пов'язані з внутрішніми переживаннями й станами людини; характеристика осіб за зовнішніми ознаками; лексеми зі зменшено-пестливим значенням; номінація внутрішнього стану людини; номінація дій, що спрямовані на інших осіб; етикетні формули. Зазначимо, що кожна з підгруп містить незначну кількість лінгвістичних маркерів. Це пов'язано з трьома основними фактами: Ярослав Раєвський з'являється у творі значно пізніше на відміну від Мар'яни Озерової; відповідно до перебігу всіх подій роману головний герой зникає на довготривалій період часу; хлопець – малоемоційний персонаж, тому ця особливість досить виразно проявляється й на мовному рівні. Виокремлені маркери відтворюють широкий спектр позитивних і негативних емоцій героя, серед яких є радість, задоволення, захоплення, хвилювання, сум, самотність, сподівання, провина, розпач, розгубленість. Особливістю зафіксованих у мовленні Ярослава Раєвського лексем є їхня можливість передавати кілька емоцій водночас, але зазвичай конкретний лінгвістичний маркер містить у собі вказівку на дві позитивні (радість/задоволення) або ж на дві негативні (сум/самотність) емоції.

Серед маркерів морфологічного рівня, виокремлених у мовленні Ярослава Раєвського, розглядаємо форму наказового способу дієслова, а також простежуємо особливості в уживанні займенникових форм. Зокрема, у проаналізованих мовленнєвих ситуаціях імператив не спрямований на породження конфлікту між мовцями, а функціонує як маркер, що демонструє турботу та хвилювання Ярослава. Наказовий спосіб, який виражає прохання головного героя, указує на емоції розгубленості й суму. Займенники, що виконують функцію лінгвістичних маркерів, належать до присвійних та

особових. Вони вказують на ставлення Ярка до інших людей і передають психоемоційні стани радості й гордості.

РОЗДІЛ III

СИНТАКСИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВИ ЯК НАЙМАСШТАБНІША СИСТЕМА ЕМОТИВНО МАРКОВАНИХ ОДИНИЦЬ

У системі мови синтаксисові належить першорядне значення, тому що в межах цього розділу функціують одиниці, які забезпечують комунікацію між людьми. Ми вважаємо за доцільне виокремити дослідження синтаксичних одиниць як маркерів віддзеркалення психоемоційного стану героїв роману «ПоКров» на підставі того факту, що синтаксис – це масштабний корпус різнорідних структурних одиниць. До прикладу, якщо лексичний рівень репрезентований однотипними маркерами (лексемами) різних семантичних категорій, то синтаксичний функціює як система відмінних мовних засобів. Зокрема, лінгвістичні маркери, що належать до синтаксичного рівня мови, представлені широким діапазоном таких конструкцій: окличних, питальних, спонукальних, заперечних речень, еквівалентів речень (слів-речень, вокативних і незакінчених речень), синтаксичних повторів, вставних слів тощо. Активне використання цих одиниць зафіксовуємо вже на перших сторінках роману. Ретельний аналіз найбільш поширених синтаксичних лінгвістичних маркерів засвідчує чималий емотивний потенціал одиниць цієї мовної системи.

3.1. Емотивна семантика синтаксичних одиниць у мовленні Мар'яни Озерової

Синтаксичні повтори. Н. Цинтар переконана, що повтори «підсилюють емотивно-сміслову тональність прозового тексту і позначаються засобами прямої лексико-семантичної номінації. Зазвичай повтори свідчать про значну напругу емоційного стану персонажа» [49, с. 152]. Ми цілком погоджуємося з цим твердженням, адже коли людина щось повторює кілька разів, вона в такий спосіб акцентує на чомусь вагомому для неї. Тому вважаємо, що емотивність того чи того синтаксичного повтору також залежить і від його безпосереднього значення. Ретельне вивчення синтаксичних одиниць роману засвідчило, що аналізовані конструкції здебільшого виражають негативні психоемоційні стани.

«– Ти... – Мар'яна почервоніла від образи: **підлий**... Який же **підлий** і нищий! Не мають право такі тварюки по землі ходити!...» [19, с. 146].

У процитованому уривкові подвійний повтор компонента **підлий** указує на надмірну злість головної героїні, яку дівчина не стримує. Щойно Мар'яна дізналася, що Хотинський упродовж тривалого періоду говорив неправду й наразі погрожує їй. Психоемоційний стан розлючення виражено компонентом **підлий** («схильний до негідного вчинку, здатний на такий учинок» [41, с. 450]), яким Мар'яна двічі номінує Хотинського.

«– Господи, до біса гроші... **Хай він буде живий**, – усе повторювала. З тими словами піднімалася сходами, дійшла до знайомих дверей. – **Нащо** я його покинула?! **Нащо?! Хай він буде живий**...» [19, с. 218].

У фрагменті елементи, що повторюються, виражають хвилювання й страх головної героїні. Мар'яна ніде не може знайти Ярослава й у зв'язку з останніми подіями хвилюється за його життя. Тому, підіймаючися сходами до квартири, де живе Ярکو, Мар'яна двічі повторює речення **Хай він буде живий**. Важливим у контексті аналізованого уривка є також повтор питального компонента **нащо**, крізь призму якого Мар'яна фактично звинувачує себе в тому, що зараз хлопець не поряд. Використання цього елемента є цікавим, адже в першому випадку він є складником цілого речення, натомість у другому – ужитий одинично й формує питальне слово-речення. Саме така побудова конструкцій (де є повторюваний компонент **нащо**) підсилює інтенсивність вираження емоцій хвилювання й страху.

Питальні речення. Лінгвісти надають цим конструкціям особливого значення серед мовних засобів синтаксичного рівня, що мають здатність виражати людські емоції. Зокрема К. Соколова зазначає: «Питання завжди більш емоційно навантажене, ніж ствердження або заперечення, воно збільшує іллокутивну силу висловлювання і змушує читача задуматися, відчувати сум, здивування, гнів» [42, с. 9]. Науковиця виводить цю одиницю на новий рівень, адже говорить про здатність питальних конструкцій впливати навіть на читачів. Роман «ПоКров» перенасичений аналізованою категорією речень. Особливістю

вживання їх у тексті є те, що декілька запитань практично завжди функціують поряд. Така тенденція до використання питальних одиниць допомагає більш інтенсивно виразити ту чи ту емоцію.

«– А де Ярко? – спитала якомога спокійніше, хоч серце виплигувало з грудей.

– Не знаю...

*– Ні, ні... **Ти про що?! Ви – друзі! ... – Де Ярко? Чому ти не знаєш, де Ярко? Ти маєш знати!**» [19, с. 219].*

Мар'яна відчуває емоції тривоги й неприємного здивування. Дівчина запитує в Біджо (друг Ярка), де наразі перебуває Ярослав. Натомість чоловік відповідає, що не знає. Героїня не розуміє, чому найкращому другові невідомо про місце перебування Ярка. Від цього Мар'яні стає ще тривожніше, що власне й виражено питальними конструкціями ***Ти про що?! Де Ярко? й Чому ти не знаєш, де Ярко?*** Відзначимо, що запитання виражають психоемоційний стан тривоги, та, окрім цієї емоції, третя конструкція передає ще й Мар'яніне здивування.

*«– Ярку... **Ти Дорош? Дорош у сьомому коліні?** – підхопилася. Метушилася кімнатою туди-сюди, зиркала на монітор. – Бути не може!» [19, с. 207].*

У поданому фрагменті дві питальні конструкції виражають психоемоційний стан здивування. Головна героїня раптово дізналася, що її новий знайомий Ярослав Раєвський є тим самим нащадком чималого спадку, а тому Мар'яна не може стримати емоцію здивування й передає її через питальні речення. Інтенсивність вираження цієї емоції підсилено тим, що дівчина ставить запитання сама собі.

«... – Він де?

– Та звідки мені знати?! ... А я згадала одного класного хлопця. Він Ярка шукав, а потім я бачила, як той красунчик із Ярком теревенив про гроші якісь...

*– **Як той красунчик виглядав?.. Описати зможеш? Який на зріст? У що вдягнутий був?!**» [19, с. 240].*

Під час розмови з Галиною Мар'яна дізнається, що дівчина бачила нещодавно Ярка з якимось чоловіком. Головна героїня натрапляє хоча б на одну зачіпку, яка, можливо, допоможе дізнатися, де знаходиться Ярослав. Тому, почувши таку новину, Мар'яна безупинно ставить співрозмовниці низку запитань. Саме так виражено психоемоційний стан сподівання, адже інформація, яку щойно дівчина дізналася, дозволить їй продовжити пошуки хлопця.

Під час аналізу питальних маркерів ми простежили схильність героїні до того, що досить часто вона ставить запитання собі. Такі конструкції зазвичай не передбачають відповіді, але саме вони містять чітко виражену емотивну семантику. Саме тоді, коли людина чимось переймається, думає про щось важливе, речення, у яких доволі наскрізною є апеляція до самого себе, найбільш точно передають специфіку психоемоційного стану особи.

Окличні речення. Цей тип синтаксичних засобів репрезентований у значній кількості. Численність аналізованих одиниць у мовленні Мар'яни пов'язуємо з тим, що «закодована у висловленнях окличної природи інформація містить щонайменше два компоненти: власне інформативну частину та суб'єктивний семантичний компонент, у якому відображається емоційна реакція мовця» [36, с. 8]. Фактично сама природа окличних речень улаштована так, що емотивність є невід'ємним складником їх. Особливістю вживання цих одиниць у романі «ПоКров» є те, що в одній своїй репліці герої використовують декілька поспіль окличних конструкцій, які за наповненням компонентів досить короткі. У багатьох випадках така тенденція стає показником надмірної емоційності персонажа.

«– Він був! Ярема – не вигадка! Він реально жив! – вітром увірвалася до лофту... – Він жив! – повторювала коханцю, коли трохи заспокоїлася» [19, с. 85].

Мар'яна відчуває радість і задоволення. Дівчині нарешті вдалося дізнатися інформацію про предка Ярему Дороша, яку вона вже шукає впродовж тривалого часу. Героїня з'ясувала, що історія про спадок усе ж таки не вигадка, адже Ярема – це реальна людина, яка жила кілька століть тому. Мар'яна надзвичайно

радіє, адже її робота в Державному архіві не пройшла даремно. Такий психоемоційний стан дівчини виражено низкою окличних речень, які й фіксуємо в поданому фрагменті роману.

«— Мовчи! Ані слова більше! Я втомилася! Поїду, не повернуся! У Фінляндію! І своїх заберу! Щоби нікого тут не лишилося! Прощавай, братику!» [19, с. 341].

У репліці головної героїні фіксуємо шість окличних речень, які передають емоції гніву й роздратування. Дівчина розлючена на Ярослава Раєвського, який зник на пів року й не надав їй жодних пояснень із цього приводу. Тепер Мар'яна не хоче чути жодних виправдань від Ярка й намагається донести це до хлопця через використання великої кількості окличних конструкцій.

«— Я ледь на ногах стою! Я з роботи! ... – Пахала до ночі, як проклята, бо, знаєш, Полю, краще власними справами займатися, а не по майданах бігати, якщо хочеш колись... хатку в Провансі купити!» [19, с. 54].

Головна героїня відчуває емоцію роздратування, адже найкраща подруга постійно йде на Майдан, навіть незважаючи на те, що нещодавно отримала там травму. На цей раз подруга кличе й Мар'яну піти в епіцентр подій, що дратує героїню ще більше. Тому у своїй відповіді, адресованій подрузі, Мар'яна використовує низку окличних конструкцій, що є емотивно маркованими. У такий спосіб дівчина не лише виражає власні емоції, а й намагається переконати Полю в тому, що потрібно робити щось для власного життя, а не постійно перебувати на Майдані.

Як бачимо, окличні конструкції – це лінгвістичні маркери, які не лише віддзеркалюють психоемоційні стани Мар'яни, а й допомагають дівчині донести свої прохання до інших героїв твору, вплинути на них. Тому ці речення доволі емотивно навантажені, адже виражають не тільки специфіку психоемоційного стану мовця, а й допомагають вплинути на співрозмовника, викликати в нього відповідну емоційну реакцію тощо.

Спонукальні речення. Побутує думка, що спонукальні речення більшою мірою використовують для вираження негативних емоцій гніву, роздратування,

страху, відчаю на відміну від позитивної емоції радості. Таку тенденцію безпосередньо пов'язують із особливістю самої емоції радості, яка більше зорієнтована на експресію, ніж на спонукання до дій [25, с. 139]. Крізь призму аналізованих мовленнєвих ситуацій нам вдалося підтвердити це положення.

«– *Та вгамуйся, дурено!* – наказує собі пошепки, вихоплює з сумки мобільний» [19, с. 49].

Мар'яна відчуває надзвичайне хвилювання, адже зараз дівчина матиме побачення з чоловіком, який їй подобається. Такий психоемоційний стан головної героїні передано спонукальним реченням *Та вгамуйся, дурено!* Важливо відзначити, що інтенсивність вираження емоції в поданому фрагменті підсилено, адже дівчина апелює сама до себе з наказом заспокоїтися.

«– *Приїжджай до мене, Полю!* – просила подругу. – *Я за тобою так скучила*» [19, с. 268].

Мар'яна відчуває хвилювання за найкращу подругу. Причиною такого стану героїні стало те, що Поля весь час перебуває на Майдані, де є пряма загроза життю людини. Тому Мар'яна спонукає подругу приїхати до неї, де Поля перебуватиме в безпеці. У цьому випадку лінгвістичний маркер свідчить про позитивну інтенцію головної героїні, адже спонукальне речення виражає прохання Мар'яни, що вказує на намір допомогти подрузі.

«– *Тата відпусти...* – Мар'яну теліпає. – *Ходімо надвір, поговоримо...*» [19, с. 320].

Головна героїня перебуває в психоемоційному стані тривоги й хвилювання. Хотинський погрожує її батькові, адже чоловік дізнався, що саме Мар'яна є спадкоємицею Дорошевого роду, й прагне підписати з дівчиною шлюбну угоду, аби користуватися її законними грошми. Героїня відчуває тривогу за життя тата, а тому використовує спонукальні конструкції, через які апелює до Хотинського, щоб той усе припинив. Зазначимо, що аналізовані одиниці не лише виконують свою безпосередню функцію, а й виражають особливості психоемоційного стану Мар'яни, що свідчить про емотивну маркованість цих синтаксичних засобів.

Еквіваленти речення. До цієї групи синтаксичних одиниць належать слова-речення, незакінчені й вокативні речення.

Слова-речення – це «структурно нечленовані синтаксичні одиниці, що виражаються частками, модальними словами і вигуками» [56, с. 138]. Синтаксист К. Шульжук зазначає: «Слова-речення передають реакцію мовця на висловлення співрозмовника» [56, с. 139]. На нашу думку, це твердження є важливим показником того, що словам-реченням властива емотивність, адже реакція мовця на будь-що завжди тісно пов'язана з його психоемоційним станом. Тому вважаємо, що погляд на слова-речення як на емотивно марковані одиниці є цілком обґрунтованим і логічним.

« – Не вірю! Поговоримо про це потім.

*– **Ні!** Уже не поговоримо! Тебе надто довго не було! – уже кричить істерично»* [19, с. 340].

Мар'яна відчуває злість і роздратування. Ярослав Раєвський нарешті повернувся після зникнення, але дівчина розуміє, що за цей час усе змінилося. Хлопець намагається заспокоїти Мар'яну й хоче відкласти розмову, але героїня надзвичайно розгнівана, що виражено крізь призму заперечного слова-речення **Ні!**, надмірна емотивність якого підсилена окличністю. Також зацентруємо на тому, що аналізований лінгвістичний маркер відзначається категоричністю, яка стає ще одним показником саме таких емоцій Мар'яни.

*«– **Господи!** – Мар'яна відірвалася від листа, задихнулася.*

– Усе в порядку, Мар'яно? – стривожено спитав Пітер» [19, с. 329].

Щойно головна героїня прочитала листа, у якому дізналася про те, що її рід був колись проклятий і саме Мар'яна є його останньою представницею. Дівчина відчуває страх, адже усвідомлює всю прикрість цієї новини. Тому в її мовленні фіксуємо емоційно-оцінне вигукове слово-речення (уже сама назва підгрупи подібних маркерів свідчить про те, що їм властива емотивність) **Господи!**, яке не лише повноцінно виражає той психоемоційний стан, у якому наразі перебуває героїня, а й демонструє неспроможність Мар'яни висловити

власні думки. Мовці використовують такі слова-речення, коли досить емоційно реагують на певну інформацію, ситуацію, подію, явище, людину тощо.

«До біса! – очі відвела, повернулася до Стороженка» [19, с. 345].

Приклади інших емоційно-оцінних вигуків-слів-речень – конструкції, компонентами яких є розмовні, певною мірою вульгарні вигуки *Чорт! Дідько!* або ж сталі звороти *Чорт забирай! До біса!* Дівчина не може пробачити Ярка за те, що він зник на пів року й нічого не повідомив їй, тому гнів усе ще панує над Мар'яною. Цей стан героїні передано лінгвістичним маркером *До біса!*, який вона промовляє сама до себе, побачивши, що хлопець дивиться їй в очі.

«– Усе! Годі! Коли скінчиться увесь цей жах?! Я вже не можу...» [19, с. 341].

Спонукальне слово-речення *Годі!* вказує на емоцію відчаю, що панує над Мар'яною. Щойно дівчина дізналася від Ярослава Раєвського про смерть близьких людей, а тому через використання маркера *Годі!* просить, фактично наказує, щоб хлопець припинив розповідати їй такі жахливі речі.

«– Ні, ні, золотце! У сім'ї немає секретів одне від одного. З цієї кімнати ніхто не вийде, поки ми з тобою не досягнемо консенсусу.

– Ну... Кажи... Я на все згодна!» [19, с. 320].

Мар'яна Озерова перебуває в психоемоційному стані страху й тривоги. Головна героїня бачить, як розлючений Хотинський погрожує вбити її батька, допоки дівчина не підпише шлюбну угоду. Через надмірне хвилювання за близьку людину Мар'яна спонукає Хотинського до швидшого виголошення його умов і використовує спонукальне слово-речення, виражене часткою *Ну*.

«– А давай я з нею поспілкуюся, – запропонував Хотинський. – Давно мрію познайомитися з твоїми батьками.

– Справді?.. – не повірила Мар'яна. Просяла: збулося! Врешті мама і тато побачать, який у неї файний чоловік!» [19, с. 60].

Головна героїня відчуває радість і здивування, адже щойно її хлопець запропонував познайомитися з Мар'яниними батьками. Дівчина не лише радіє, а й щиро дивується, оскільки ця звістка була для неї справді несподіваною. Тому,

почувши пропозицію Хотинського, Мар'яна запитує *Справді?* Саме крізь призму цього питального слова-речення нам вдається розпізнати, що наразі дівчина перебуває в радісному психоемоційному стані, а також відчуває приємне здивування.

Незакінчені (обірвані) речення. Мовознавець А. Загнітко зазначає, що такий тип конструкцій передусім є «важливим засобом оформлення думки, засобом відтворення почуттів і відношень мовця до зображуваного явища, події, особи і под.» [23, с. 341]. Ми погоджуємося з поданим твердженням, оскільки вважаємо, що обірвані речення емотивно навантажені саме через свою смислову незавершеність. Лінгвістичні маркери цієї категорії досить поширені в аналізованому тексті. Ми пов'язуємо надмірне використання незакінчених конструкцій із тим, що вони найбільш точно допомагають передати емоції розгубленості, відчаю та розчарування, які практично впродовж усього роману властиві головній героїні.

«– Італія... Так он звідки кватроченто... І скляний янгол... – Мар'яна вже не мала сумніву: Надія Дорош – Яркова мати. А Ярков – сьоме коліно. Останній Дорош...» [19, с. 208].

Після тривалих пошуків потрібної інформації Мар'яна дізналася, що Ярослав Раєвський є останнім представником Дорошевого роду, спадкоємцем чималих статків. Дівчина здивована, адже вона зовсім не очікувала подібного розвитку подій. Такий психоемоційний стан головної героїні виражено низкою обірваних речень, які функціують як емотивно марковані синтаксичні одиниці. Від здивування Мар'яна не може повноцінно сформулювати й висловити власні думки, а тому три конструкції є незавершеними.

«Ада залякла на мить. Отетеріло глянула на доньку.

– Що ти верзеш? – спитала розгублено.

– А тато... Він же – не ти! Йому сором жити стало...» [19, с. 236].

У поданому фрагментові незакінченість речень у мовленні Мар'яни передає емоції розчарування й гніву. Увесь час мати героїні думала, що чоловік намагався покінчити життя самогубством саме через неї. Мар'яна гнівається

через таку егоцентричність рідної матері, адже причина зовсім в іншому. Тому коли дівчина пояснює, що насправді трапилося, від розлучення їй не вистачає слів, щоб повноцінно висловити власні думки.

Звертання-речення. Звертання-речення або ж вокативні конструкції досить тісно пов'язані з людськими волевиявленнями й почуттями, а тому потенційно можуть бути емотивно маркованими, що підтверджено результатами пропонованого дослідження.

«–Мамо! – двір німий. У тіні під бузком «ауді» Хотинського. Покидьок... Та начхати!

– Мамо! – розчахує входні двері.

– Мамо... – вривається до вітальні, клякне» [19, с. 319].

Аналізований фрагмент роману містить три однакові вокативні конструкції, частотність уживання яких свідчить про надмірну емоційність головної героїні в ситуації, що трапилася. Щойно матір Мар'яни повідомила, що Хотинський погрожує вбити тата, якщо дівчина терміново не приїде до Дорошівки. Коли героїня прибуває на місце подій, вона відчуває страх за життя рідної людини. Про такий стан Мар'яни свідчать три звертання-речення **Мамо!**, які не спрямовані на спонукання до дій, а є емотивно маркованими й виражають емоції страху, розпачу.

«– Таточку! – Мар'яна забула бабині настанови, розридалася, кинула на підлогу сумку з наїдками» [19, с. 192].

У поданому фрагменті Мар'яна звертається до свого батька, який нещодавно отримав складну травму. Героїня прийшла до лікарні, щоб провідати рідну людину. Натомість не може стримати горя й відчаю, адже бачить, у якому жахливому стані перебуває тато. Тому дівчина неспроможна вимовити будь-які слова, окрім звертання **Таточку!**, яке й виражає емоції Мар'яни.

Синтаксист П. Дудик зараховує вокативні речення такого типу до емоційно-оцінних, адже, як зазначає науковець, «крім основної функції звернення до особи, звертання-речення можуть виражати внутрішні переживання мовця. Вони завжди містять додатковий відтінок – співчуття,

захоплення, подиву, наполегливого прохання, невдоволення, докору, обурення, перестороги, відчаю та ін.» [22, с. 335]. Саме цю особливість вокативних речень нам вдалося чітко простежити й у романі «ПоКров».

Заперечні речення. Зазначимо, що цей тип лінгвістичних маркерів не в усіх мовленнєвих ситуаціях відзначається емотивністю. Переважно в тексті аналізовані конструкції є звичайними запереченнями, які виражають незгоду зі співбесідником. Натомість у поданому фрагменті роману заперечне речення функціює як емотивно маркована одиниця.

«– У твоєму мобільному мій номер є...

*– **Не згодиться!**»* [19, с. 210].

Мар'яна перебуває в психоемоційному стані гніву й роздратування. Щойно дівчина побачила в бабусі свій телефон, який був викрадений кілька днів тому. Головна героїня думає, що до цього злочину причетна її близька людина. Тому у відповідь на слова жінки про те, що вона залишає Мар'яні свій номер, дівчина категорично говорить **Не згодиться!** Заперечне речення функціює як лінгвістичний маркер, що виражає емоцію гніву, яка панує над Мар'яною.

Вставні слова. Вставні слова – це синтаксична категорія, яка допомагає вказати на ставлення мовця до власної думки й поглядів інших. Варто зазначити, що специфіку психоемоційного стану людей можуть виражати не лише вставні слова відповідної семантичної категорії, а й ті, які належать до інших груп.

«– Почніть із Галагут, – радить пані. – Павло Галагута лишив немало безцінних спогадів про ті часи.

*– **Можже**, краще спочатку продивитися записи, які робили в церквах при хрещенні дітей? – питає Мар'яна. – У церквах же тоді вели якийсь... облік?»* [19, с. 84].

Мар'яна перебуває в психоемоційному стані зацікавлення. Дівчина прибула до Державного архіву, щоб розпочати пошук інформації про потенційного нащадка Дорошевого роду. Вставний компонент **можже** не лише передає вірогідний характер припущень Мар'яни, а й виражає емоцію

зацікавлення. Аналізований лінгвістичний маркер свідчить про те, що дівчина міркує й висловлює власні думки, із чого б саме краще розпочати пошуки.

«— *Шкода*, що дідусь ніколи не дізнається: він повернувся туди, звідки його корені, — сумно усміхнулася Мар'яна. — Що він Дорош... І Озер...» [19, с. 315].

Мар'яна Озерова відчуває емоцію суму. Такий стан героїні спричинено тим, що під час ознайомлення зі своїм родоводом дівчина дізнається про певні прикрі моменти, які спіткали її предків. Мар'яні сумно з цього приводу, а тому ще на початку власної репліки дівчина використовує вставне слово *шкода*, яке повноцінно описує її психоемоційний стан. Використаний у мовленні героїні синтаксичний елемент належить до семантичної категорії, компоненти якої виражають емоційний стан мовців, їхні почуття. Тому вживання вставного слова *шкода* в межах цього фрагменту є цілком закономірним.

Проаналізувавши мовлення головної героїні роману «ПоКров» Мар'яни Озерової на синтаксичному рівні з погляду емотивності, вважаємо за доцільне з'ясувати кількісний показник цих лінгвістичних маркерів порівняно з одиницями інших систем мови.

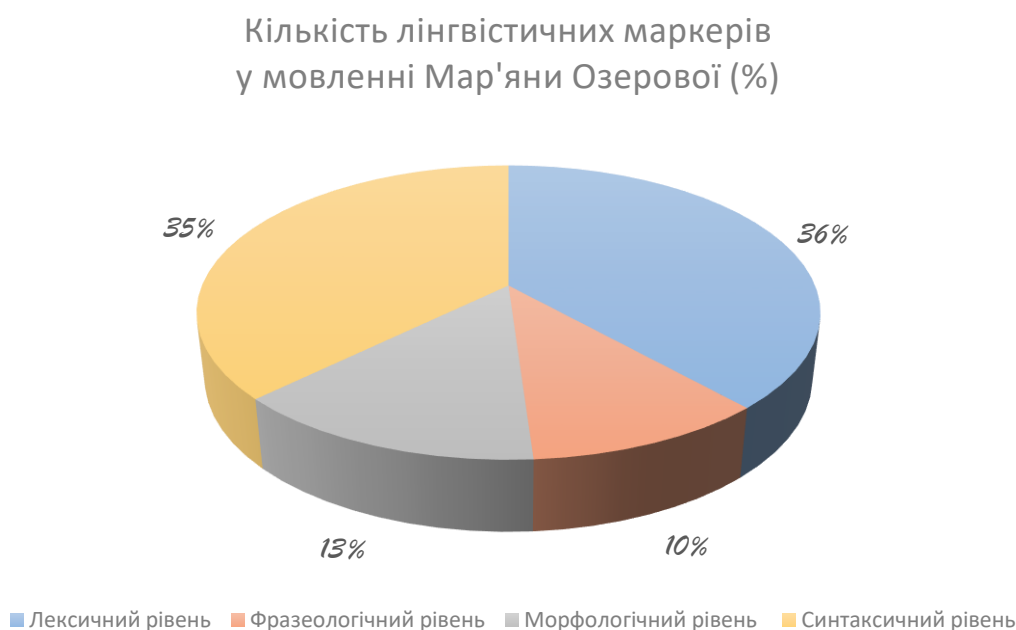

Рис. 3.1. Кількість лінгвістичних маркерів у мовленні головної героїні, %

Синтаксичний рівень репрезентований лінгвістичними маркерами в кількості 35 %, що є доволі високим показником. Ця тенденція зумовлена тим, що синтаксис – це масштабна система різнорідних мовних одиниць, які забезпечують процес комунікації між людьми, відповідно до чого в мовленні Мар'яни зафіксовано активне вживання різних синтаксичних маркерів. Порівняно з одиницями лексичного рівня це менше на 1 %, адже слів, що належать до різних семантичних категорій, нараховано 36 %. Це пов'язуємо з тим, що лексична система української мови містить велику кількість слів, чимало з яких, окрім логіко-предметного значення, містять емотивну семантику. Зазначимо, що лінгвістичні маркери синтаксису кількісно переважають одиниці морфологічного й фразеологічного рівнів на 22 % і 25 % відповідно. Така різниця вкотре свідчить про масштабність синтаксичного рівня й можливість чималої кількості його засобів бути емотивно маркованими. Зокрема, тут видається вдалим порівняння з морфологією, адже, на противагу синтаксису, ця система має значно менше ресурсів для вираження емоцій людини (13 %). На фразеологічному рівні зафіксовано найменшу кількість емотивно маркованих одиниць (10 %). Безумовно, фразеологізми доволі часто є тими мовними засобами, які майже завжди виражають певні людські емоції. Тому факт, що цих маркерів у мовленні Мар'яни Озерової найменша кількість, пов'язаний винятково з тим, що героїня не надто активно послуговується фразеологічними одиницями під час спілкування. Натомість різні типи конструкцій, еквіваленти речень, вставні слова тощо дівчина використовує значно частіше, про що й свідчить різниця в кількості (див. рис. 3.1).

3.2. Омовлення емоцій Ярослава Раєвського синтаксичними засобами

Синтаксичні лінгвістичні маркери, які віддзеркалюють особливості психоемоційного стану Ярослава Раєвського, представлені еквівалентами речення, синтаксичними повторами, окличними й заперечними конструкціями.

Еквіваленти речення. Серед еквівалентів речення в мовленні Ярослава Раєвського вдалося зафіксувати слова-речення, незакінчені (обірвані)

конструкції, вокативні речення. У межах категорії **слів-речень** функціують стверджувальні й заперечні одиниці.

«– Ти сам віриш у те, що ми – на все життя?»

– Так» [19, с. 135].

Головний герой сподівається, що проведе з Мар'яною Озеровою все своє життя. А тому у відповідь на запитання дівчини, чи вірить Ярکو у те, що вони завжди будуть разом, упевнено стверджує **Так**. Інтенсивність вираження емоції сподівання підсилено тим, що хлопець без додавання зайвих аргументів лаконічно відповідає одним стверджувальним словом-реченням.

«– А у нас війна? – спитала Мар'яна.

– Так, війна, – помовчав. Попросив: – Додай мені років» [19, с. 114].

Ярослав Раєвський перебуває в психоемоційному стані пригнічення. На питання Мар'яни, чи в країні відбувається війна, головний герой ствердно відповідає **так** і усвідомлює, що, на жаль, це правда. Підсилювальним компонентом вираження емоції пригнічення є те, що Ярکو, окрім стверджувального слова-речення, ще й повторює (після співрозмовниці) слово **війна**.

«– У мене туніка тоненька. Змерзну.

– Нізащо, – вже діставав із полиці тонкий вовняний светр...» [19, с. 116].

Ярکو відчуває хвилювання за здоров'я Мар'яни. Це спричинено тим, що на вулиці зима, а дівчина одягнута в досить легкий одяг. Тому Ярослав у відповідь на слова Мар'яни про те, що вона змерзне, категорично говорить **нізащо**. Через заперечне слово-речення хлопець дає зрозуміти дівчині, що хвилюється й за жодних обставин не дозволить піти в легкому одязі з дому. Важливо зауважити, що проаналізований лінгвістичний маркер указує на значну категоричність героя, а тому емотивність цього еквівалента речення виражена досить інтенсивно.

«... А я?! Ти думав, де я була? Як я жила, хто мене захищав! Ти... зрадив мене.

– Ні...» [19, с. 341].

Ярослав Раєвський перебуває в психоемоційному стані відчаю та розгубленості. Такі емоції головного героя викликані тим, що Мар'яна не вірить у важливі обставини, які змусили Ярка не з'являтися впродовж тривалого періоду часу в житті дівчини. На ствердження Мар'яни про те, що хлопець зрадив її, Ярослав заперечно відповідає **Ні**. Саме це слово-речення є першорядною вказівкою на розпач героя. Інтенсивність вираження цієї емоції підсилено тим, що Ярکو неспроможний пояснити свій учинок Мар'яні, а лише лаконічно заперечує її слова.

Незакінчені (обірвані) речення. Лінгвістичні маркери цієї підгрупи досить поширені в мовленні Ярослава Раєвського. Ми наголошували на тому, що саме ці конструкції найбільш вдало допомагають передати емоції розгубленості й розчарування, які впродовж усього роману доволі часто притаманні Яркові.

«– А ти мене спитав: чи хочу я того?!

– То зайве – ти вільна. Коли захочеш – скажеш. А до тих пір знай, що я...» [19, с. 118].

Щойно Ярослав Раєвський дав обіцянку Мар'яні Озеровій бути вірним їй усе життя. Але дівчина не розуміє, що відбувається, і висловлює своє невдоволення, адже фактично вони знайомі з Ярком лише декілька днів. У зв'язку з цим головний герой відчуває себе дещо розгубленим, оскільки він не очікував, що через цю ситуацію Мар'яна розгнівається. Хлопцеві вдається виразити власний розгублений стан за допомогою використання обірваної конструкції під час розмови з дівчиною. Під впливом реакції Мар'яни на його вчинок Ярослав неспроможний продовжити свою думку й надати принаймні якісь пояснення.

«Порожня станція метро видуває думки. Мар'яна і Ярکو сидять поряд. Він дивиться перед собою, усміхається сумно.

– Я знав... – каже врешті.

– Що? – Мар'яні хочеться бути суворою і гордою...» [19, с. 338].

Головний герой упродовж довготривалого періоду не бачив Мар'яну Озерову, що безпосередньо пов'язано і з подіями на Майдані, і зі справою про

спадок, який залишив по собі Дорошів рід. Хлопець надзвичайно сильно хотів зустрітися з Мар'яною, тому весь час вимушеної розлуки перебував у стані сподівання. Під час розмови з дівчиною Ярکو використовує в мовленні обірвану конструкцію **Я знав...**, що прямо свідчить про розгубленість хлопця й неможливість через таку бажану, довгоочікувану зустріч вимовити ще якісь слова.

«– Відпочивав? І як море?

– Біджо... – Ярکو тьмяніє, дивиться в підлогу.

Мар'яні стає страшно. Відсахується, заглядає Яркові в очі:

– Він же не помер?..

– Убили... У Слов'янську...» [19, с. 339].

Головний герой перебуває в психоемоційному стані суму й туги. Це спричинено тим, що його найкращого друга Біджо вбили на війні у Слов'янську. Під час розмови з Мар'яною, яка ще й тисне на хлопця своїм надмірно емоційним реагуванням, Яркові надзвичайно важко про це згадувати. Такий стан хлопця передано через обірваність речень у його мовленні, які свідчать про моральну неспроможність Ярослава щось детально розповідати й пояснювати.

Досить цікавим дослідженням обірваних конструкцій виявилася робота Н. Бачкур, яка на прикладі аналізу прозових текстів ХХІ сторіччя, вводить поняття замовчування як засобу вираження емоцій. Зокрема, науковиця зазначає: «... замовчування є засобом вираження не тільки важливої інформації, а й різних емоцій, які допомагають декодувати причину мовчання персонажів, сприяють кращому розумінню комунікативної поведінки мовців, розкривають їх психологічний стан» [3, с. 26]. Отже, у зв'язку з тим, що незакінчені конструкції відзначаються особливою емотивною навантаженістю, мовознавці наразі приділяють значну увагу дослідженню особливостей цього синтаксичного елемента й вводять, як бачимо, нові категорії, що повноцінно формують різноаспектне розуміння обірваних речень. Загалом замовчування, яке передається через проаналізовані маркери, найчастіше функціює під час

обговорення певних прикрих життєвих подій і ситуацій, а тому передає емоції розгубленості, відчаю та суму.

Звертання-речення. Вокативні речення не є поширеними в мовленні Ярослава Раєвського, але, незважаючи на цей факт, одиничні репрезентанти, які нам вдалося виокремити в ситуаціях, де мовцем є головний герой, досить вдало підтверджують емотивний потенціал цих конструкцій.

«... – Я забула тебе! Я хочу, щоби ти втямив раз і назавжди: між нами ніколи нічого не буде!...

– Мар'яно... – Ярکو намагається обійняти дівчину, а Мар'яну вже несе» [19, с. 340].

Ярослав Раєвський перебуває в психоемоційному стані розгубленості й відчаю. Причиною таких емоцій є те, що головний герой чує надзвичайно нестерпні слова від коханої дівчини. Тому пригнічений Ярکو не може вимовити жодного слова й лише звертається до Мар'яни. Зазначимо, що аналізоване речення належить до категорії спонукально-кличних вокативних конструкцій. Коли ми бачимо звертання, то розуміємо, що мовець апелює до співбесідниці з метою висловити вимогу, прохання, наказ тощо. Натомість, коли після звертання герой не продовжує власну думку, це вказує на те, що Ярослав не має на меті спонукати Мар'яну до певних дій. У зв'язку з цим такі конструкції відзначаються емотивністю й виражають особливості психоемоційного стану людини. Також вагомою для аналізу емотивного потенціалу поданого фрагмента є репліка співрозмовниці Ярослава, адже вона свідчить про те, що звертання головного героя *Мар'яно* є своєрідною емоційною реакцією на слова дівчини. Тому розгляд вокативних еквівалентів речення як емотивно маркованих синтаксичних одиниць є обґрунтованим і логічним.

Синтаксичні повтори. Уважаємо, що категорія лінгвістичних маркерів цієї підгрупи стає повноцінним виразником тих чи тих емоцій персонажів твору залежно від семантичного навантаження конкретного синтаксичного повтору. Відповідно до цього важливо звертати увагу на те, які саме компоненти повторюються.

«– Мати Божя, – дивився в очі Богородиці, говорив тихо, упевнено. – **Перед тобою** клянуся у вірності цій жінці. **Перед тобою** присягаюся бути з нею в горі і радості, в багатстві і злиднях, в здоров'ї і хворобі. Назаавжди» [19, с. 117].

Ярослав Раєвський відчуває радість і задоволення, адже щойно в храмі він поклявся у вірності Мар'яні Озеровій – дівчині, до якої має сильні почуття. Емоції хлопця передано через синтаксичний анафоричний подвійний повтор **перед тобою**, який свідчить про те, що хлопець через свою закоханість у Мар'яну готовий прийняти відповідальне рішення – поклястися у вірності дівчині перед Божою Матір'ю. Думка про те, що Мар'яна буде поруч з Ярком упродовж усього життя, викликає в хлопця почуття піднесеності й емоцію радості.

Окличні речення. За своїм характером ці синтаксичні конструкції є не лише засобами експресивності висловлювання, а й емотивно маркованими одиницями, що мають здатність виражати різні людські емоції. Емотивний компонент є природним для семантики окличних речень, тому, безперечно, вони отримують статус лінгвістичних маркерів віддзеркалення психоемоційного стану персонажів.

«– Федю покличу.

– Так, гукни! – погоджується Аніта.

– **Федю! Борщ! І вино! І сир!** – гукає Ярмо з кухні у коридор» [19, с. 111].

Ярослав Раєвський відчуває нестримну радість і захват, адже щойно він познайомив Аніту Станіславівну (жінка, у якої головний герой орендує кімнату) з Мар'яною Озеровою. З нагоди цієї приємної події хлопець бажає зібрати всіх за столом і відсвяткувати знайомство, а тому кличе дядька Федора й сповіщає про смачні страви, напої. Саме через використання кількох окличних конструкцій передано радісний психоемоційний стан Ярмо.

Заперечні речення. Здебільшого емотивність не є властивістю всіх заперечних конструкцій, але в окремих мовленнєвих ситуаціях усе ж таки аналізовані речення можуть набувати цієї ознаки.

«– Ні, ні! Тепер маємо письмово зафіксувати вашу згоду з вимогами нашої шановної Перпетуї. Зараз ми підготуємо документи...

– Я не згоден, – Ярکو підвівся, знизав плечима. – Вибачте, – пішов до дверей» [19, с. 346].

Головний герой відчуває емоцію гніву. Такий стан Ярослава Раєвського зумовлений зухвалою поведінкою Мар'яни, яка погодилася з умовою листа Перпетуї ніколи не одружуватися з Ярком, щоб надалі отримати спадок. Хлопець гнівається через відповідь Мар'яни й демонструє це висловленням власної незгоди з такими умовами. Цілком упевнено зазначаємо, що Яркова незгода є прямою вказівкою і на гордість хлопця, і на розуміння його життєвих цінностей, пріоритетів, які не дозволяють поставити гроші вище за кохання.

Проаналізувавши синтаксичні маркери віддзеркалення психоемоційного стану Ярослава Раєвського, вважаємо за доречне визначити кількість цих одиниць порівняно із засобами інших рівнів.

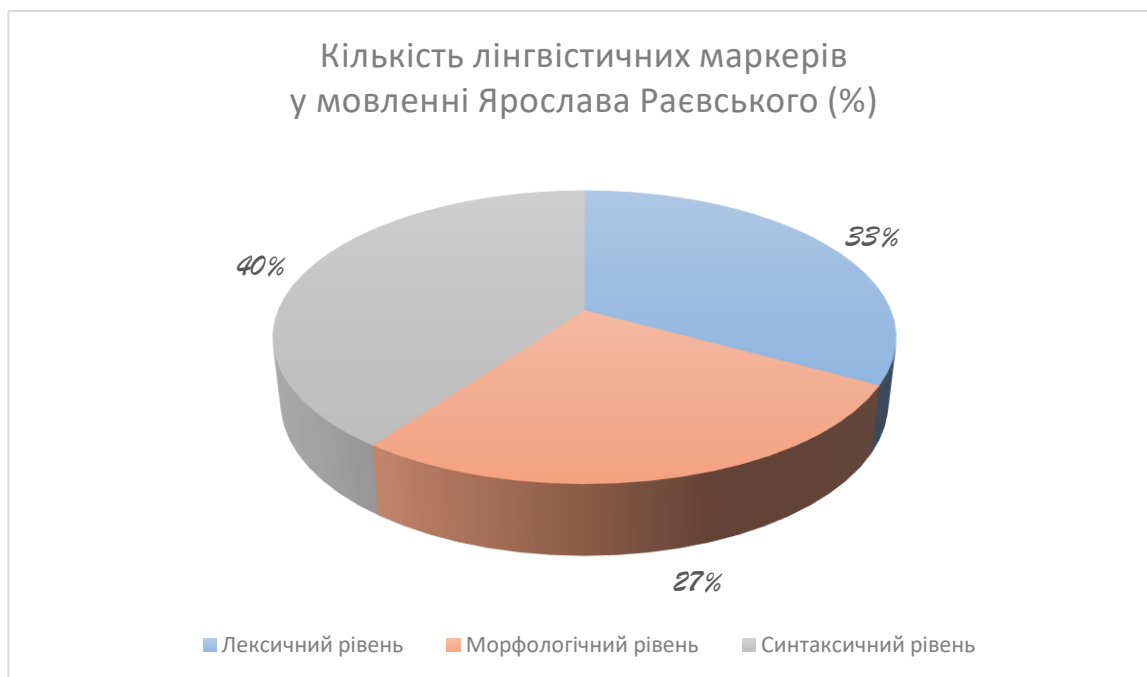

Рис. 3.2. Кількість лінгвістичних маркерів у мовленні Ярослава Раєвського, (%)

На основі поданих статистичних даних бачимо, що маркери синтаксичного рівня репрезентовані в найбільшій кількості (40 %). Це зумовлено активним використанням у процесі комунікативної діяльності синтаксичних одиниць,

яким досить часто властива емотивність. Лексичний рівень містить 33 % лінгвістичних маркерів віддзеркалення психоемоційного стану головного героя, що на 7 % менше порівняно з одиницями синтаксису. Така тенденція пов'язана з фактором, про який ми вже говорили, аналізуючи попередні статистичні дані: цей рівень містить чималу кількість засобів, що, окрім логіко-предметної семантики, характеризуються й емотивною. Одиниць морфологічного рівня нараховано 27 %, що на 13 % менше порівняно з маркерами синтаксичного. Це вкотре стає підтвердженням того, що останній містить чимало засобів, які не лише забезпечують процес комунікації, а й дозволяють мовцям демонструвати власні емоції. Фразеологічні лінгвістичні маркери відсутні в мовленні Ярослава Раєвського. Безумовно, це пов'язано з тим, що фразеологізми – здебільшого емотивно марковані компоненти, які використовують у своєму мовленні емоційні людини. Оскільки головний герой не є таким, відсутність маркерів цього рівня цілком очевидна й зрозуміла (див. рис. 3.2).

Отже, синтаксичні лінгвістичні маркери репрезентовані в романі «ПоКров» Люко Дашвар на масштабному рівні. До них належать синтаксичні повтори, окличні, питальні, спонукальні, заперечні конструкції, еквіваленти речення (слова-речення, незакінчені (обірвані) речення, звертання-речення). Вдалося з'ясувати, що деяким із перерахованих мовних одиниць (синтаксичним повторам, окличним, спонукальним, обірваним реченням) природно властива емотивна семантика, тоді як інші маркери (до прикладу, заперечні речення) набувають емотивності лише в межах окремих мовленнєвих ситуацій.

У мовленні Мар'яни Озерової питальні й окличні конструкції часто представлені в межах однієї репліки героїні декількома реченнями поспіль, що вказує на інтенсивний характер вираження тієї чи тієї емоції головної героїні. Спонукальні одиниці більшою мірою використано для вираження негативних емоцій гніву, страху, роздратування. Слова-речення залежно від свого семантичного забарвлення демонструють широкий спектр емоцій (відчай, гнів, радість, розгубленість, страх, тривога), які властиві дівчині протягом усього

твору. Надмірне використання обірваних конструкцій пов'язуємо з тим, що вони найбільш вдало допомагають передати емоції розгубленості й відчаю, які впродовж цілого роману властиві Мар'яні. Вокативні речення, окрім виконання функції звернення до певної особи, можуть виражати різні людські емоції. Емотивна семантика синтаксичних повторів залежить від значення компонентів, які повторюються. Вставні слова не лише демонструють різнобічне ставлення мовця до власної думки, а й в окремих ситуаціях указують на емоції героїні. Такі лінгвістичні маркери досить рідко трапляються в мовленні Мар'яни й здебільшого виражають негативні емоції (розгубленість, розпач, сум).

У мовленні Ярослава Раєвського серед слів-речень ми виокремили стверджувальні й заперечні одиниці, які віддзеркалюють переважно негативні за характером емоції головного героя: хвилювання, пригнічення, відчай, розгубленість. Незакінчені (обірвані) речення найбільш вдало допомагають передати емоції розчарування, розгубленості, які впродовж усього роману найчастіше притаманні Яркові. У звертаннях-реченнях значення апеляції до співрозмовника послаблюється, а натомість з'являється емотивний компонент, завдяки якому ці синтаксичні елементи виконують функцію лінгвістичних маркерів і виражають емоції героя. Емотивність синтаксичних повторів залежить від навантаження тих елементів, на яких кількаразово наголошує герой (як і в мовленні Мар'яни Озерової). Окличні речення не поширені в мовленні Ярослава. Це пов'язуємо з тим, що маркерам цієї категорії природно властива емотивність, а тому в репліках малоемоційного персонажа такі мовні засоби рідковживані. Заперечні речення лише в окремих мовленнєвих ситуаціях мають здатність віддзеркалювати особливості психоемоційного стану головного героя. Здебільшого вони функціують як звичайні заперечні конструкції, що виражають незгоду зі співбесідником.

ВИСНОВКИ

1. Лінгвістичний маркер – малодосліджена категорія. На основі аналізу низки праць і власних спостережень нам вдалося з'ясувати, що це мовна одиниця, виокремлення якої відбувається на різних структурних рівнях (лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному), здебільшого характеризується емотивно-експресивним забарвленням і містить приховану інформацію про людину, її психоемоційний стан, яка потребує розкодування шляхом аналізу контексту, у межах якого той чи той маркер функціює. Визначено, що поняття «лінгвістичний маркер» і «мовний маркер» – тотожні, оскільки в межах двох дефініцій акцентовано на тому, що ці засоби можуть належати до різних мовних рівнів і мають двоаспектний характер, оскільки крізь призму одиниць мови виражаються особливості позалінгвальних явищ. Натомість термін «слово-маркер» семантично вузький, адже вказує на одиниці лексичної мовної системи й відповідно обмежує розуміння аналізованої категорії.

2. Проблема типології лінгвістичних маркерів полягає в тому, що на сьогодні в мовознавчому науковому дискурсі відсутня багатозначність думок щодо класифікування цих мовних засобів. Лінгвісти беруть за основний критерій поділу маркерів рівень мовної системи. Таку тенденцію вважаємо прийнятною, оскільки саме вона допомагає продемонструвати різноманіття маркерів, їх можливість бути вираженими одиницями різних рівнів мови. Найбільш повною є типологія Л. Білоконенко, яка подає чотириступеневу класифікацію, де виокремлює лексичні, фразеологічні, морфологічні й синтаксичні маркери. Кожен із цих рівнів містить низку засобів, які є лінгвістичними маркерами, проте варто розуміти, що кожен рівень містить менше або ж більше ресурсів для того, щоб віддзеркалювати особливості психоемоційного стану людини.

3. Нам вдалося визначити базову систему критеріїв, якою потрібно послуговуватися під час виокремлення лінгвістичних маркерів у авторських текстах. Серед них важливими є: урахування контексту, у якому той чи той маркер функціює; урахування характеру інформації, що приховує в собі певний

маркер; усвідомлення додаткового характеру тієї інформації, що виражає конкретний лінгвістичний маркер; критерій міжрівневості; критерій системності. Також важливо під час аналізу враховувати характер першоджерела (спонтанне мовлення, художній текст тощо). Важливість поданих критеріїв полягає в тому, що вони певною мірою слугують своєрідними підказками для роботи з категорією лінгвістичного маркера.

4. Залучення психологічних понять до лінгвістичних розвідок свідчить про антропозорієнтованість сучасного мовознавства. У зв'язку з тим, що дослідники все частіше залучають психологічну категорію «емоція» до мовознавчих розвідок у лінгвістиці виникає поняття емотивності, яке розглядають як властивість мови виражати крізь призму різних лінгвістичних маркерів емоційність як психічний стан людини. На основі цього можемо говорити про такі мовні одиниці як емотивно марковані. Важливо також не ототожнювати категорії емоційності й емотивності, адже перше – психологічне поняття, що є природною здатністю людини виражати власні емоції, натомість друге – це властивість мови своїми засобами демонструвати специфіку людської емоційності.

5. Важливим у межах нашого дослідження є поняття «психоемоційний стан», який може мати два аспекти трактування: конкретна емоція, що властива героєві роману в окреслений момент його мовленнєвої діяльності й зумовлена вчинками інших або ж власною поведінкою, взаєминами із соціумом; сукупність усіх емоцій різного характеру, указівка на які закодована в лінгвістичних маркерах, що використовує під час комунікативної діяльності певний герой протягом усього розвитку подій.

6. Лінгвістичні маркери, що були зафіксовані в мовленні Мар'яни Озерової становлять цілісну систему. Проаналізувавши лексичний рівень, ми виокремили низку семантичних груп слів, які виражають емоції героїні: номінація осіб через ненормативну лексику; номінація частин тіла людини, речей, явищ, що має забарвлення зневажливості; номінація мовленнєвих процесів; номінація процесів і станів; характеристика осіб; номінація абстрактних станів людини;

етикетні формули. Маркери лексичного рівня становлять чималу групу, адже великій кількості одиниць цієї мовної системи, окрім логіко-предметної семантики, властива й емотивна. Також відзначимо, що низка лексем має безліч переносних значень, які досить часто є емотивно маркованими. Важливо враховувати, у якій мовленнєвій ситуації функціює той чи той лексичний маркер, адже від цього залежить значення мовної одиниці й відповідно те, чи вона набуває ознаки емотивності.

Засоби фразеологічного рівня відзначаються значною емотивністю й експресивністю, мають чималий емотивний потенціал, адже повноцінно віддзеркалюють особливості людини, її емоції, поведінку тощо. У мовленні героїні маркери цього рівня здебільшого функціують у негативних мовленнєвих ситуаціях, а тому передають емоції, які пов'язані з неприємними ситуаціями в житті Мар'яни.

Морфологічні лінгвістичні маркери мають незначну кількість ресурсів, що можуть виражати людські емоції. Особливу увагу привертають форми наказового й бажального способів дієслова, а також займенники. Було з'ясовано, що імператив використовують не лише в негативно забарвлених контекстах, а тому цей маркер може передавати позитивні інтенції Мар'яни й відповідно такі ж емоційні реакції. Погляд на бажальний спосіб як на лінгвістичний маркер пов'язаний з тим, що емоції мають здатність викликати в людини певні бажання. Особливість уживання займенників проявляється на рівні їхньої здатності демонструвати ставлення до певної людини, яке перебуває в безпосередній залежності від емоцій, викликаних нею. Мар'яна досить активно послуговується різними займенниковими формами, які свідчать про її ставлення до інших і часто виражають негативні психоемоційні стани героїні.

7. Лінгвістичні маркери лексичного рівня в мовленні Ярослава Раєвського представлені такими групами слів: номінація дій, які пов'язані з внутрішніми переживаннями й станами людини; характеристика осіб за зовнішніми ознаками; лексеми зі зменшено-пестливим значенням; номінація внутрішнього стану людини; номінація дій, що спрямовані на інших осіб; етикетні формули.

Зафіксовані маркери часто передають кілька емоцій героя водночас, але зазвичай та чи та мовна одиниця містить указівку на дві позитивні (радість/задоволення) чи дві негативні (сум/горе) емоції.

На морфологічному рівні наказовий спосіб як маркер демонструє турботу й хвилювання Ярослава Раєвського за близьких людей. Імператив, що радше виражає прохання героя до співрозмовників, указує на емоції розгубленості й суму. Уживання наказового способу дієслова часто пов'язане з учинками й діями тих, хто оточує Ярка. Займенники, як і у випадку з Мар'яною, демонструють ставлення до певної людини, що залежить від емоцій, які вона викликає в головного героя. Займенникові форми здебільшого вказують на психоемоційний стан радості, що виникає внаслідок закоханості Ярослава.

8. Синтаксис – масштабна система різних одиниць, які функціують як лінгвістичні маркери віддзеркалення особливостей психоемоційного стану головних героїв.

У мовленні Мар'яни Озерової питальні й окличні конструкції часто репрезентовані в межах однієї репліки декількома реченнями поспіль, що вказує на інтенсивний характер вираження певного психоемоційного стану героїні. Спонукальні одиниці в романі виражають здебільшого негативні емоції страху, роздратування, злості. Слова-речення залежно від того, до якої категорії вони належать, демонструють різні емоції Мар'яни, серед яких є радість, розгубленість, страх, гнів, відчай. Обірвані конструкції завдяки своїй смисловій незавершеності допомагають передати психоемоційні стани розгубленості й розпачу, які досить часто властиві Мар'яні. Тому чимала кількість цих лінгвістичних маркерів у тексті є виправданою. У вокативних реченнях функція апеляції до особи дещо послаблена, натомість їм властива здатність виражати емоції. Емотивна семантика синтаксичних повторів залежить від значення тих компонентів, які повторюються. Вставні слова, окрім демонстрації ставлення мовця до власної думки й поглядів інших, в окремих випадках передають негативні емоції героїні (сум, розпач, розгубленість). Важливо, що це не лише

вставні слова відповідної семантичної категорії, а й ті, які належать до інших груп.

9. У мовленні Ярослава Раєвського серед слів-речень зафіксовано стверджувальні й заперечні одиниці, які здебільшого виражають негативні емоції головного героя: пригнічення, хвилювання, відчай, розгубленість. Незакінчені речення найбільш точно передають емоції розчарування, розгубленості, які впродовж усього роману властиві Ярославові. Відповідно до цього вони поширені в ситуаціях, де мовцем є головний герой. Як і в попередньому випадку, емотивність синтаксичних повторів потрібно розглядати в тісному взаємозв'язку зі значенням повторюваних елементів, адже це допоможе зрозуміти, на чому власне хоче акцентувати персонаж. Оскільки Ярکو – малоемоційний герой, то окличні речення фактично відсутні в його мовленні. Заперечні конструкції лише в окремих контекстах функціують як емотивно марковані одиниці, оскільки здебільшого вони є звичайними реченнями, які виражають незгоду зі співрозмовником.

10. Дослідження категорії лінгвістичного маркера як засобу віддзеркалення специфіки психоемоційного стану людини має справді значні перспективи. Така тематика мовознавчих розвідок не лише розширює межі сучасної лінгвістики, а й свідчить про її багатогранність, що проявляється в можливості легко взаємодіяти з іншими науками. Людина зі своїми різноманітними особливостями, насамперед психічними, віддзеркалюється в мові, а тому дослідження того, як саме це відбувається, які закономірності має цей процес, є не лише цікавим для аналізу, а й перспективним для подальшого розкриття подібної проблематики. Зокрема, особливо актуальним вважаємо розгляд специфіки лінгвістичних маркерів віддзеркалення психоемоційного стану героїв роману з погляду гендерних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Psychoemotional states and personality traits of patients undergoing treatment / L. Maksimenkova and others. *The International Conference «Health and wellbeing in modern society» : conference proceedings. Advances in Health Sciences Research*. 2020. Vol. 28. P. 238–243.
2. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник; практикум. 3-е изд., испр. Москва : Флинта: Наука, 2005, 496 с.
3. Бачкур Н. В. Замовчування як засіб вираження емоцій у прозовому тексті початку ХХІ століття. *Проблеми гуманітарних наук. Філологія*. 2014. Вип. 34. С. 17–28.
4. Березовська-Савчук Н. А. Лексика мовної репрезентації емоції смутку (на матеріалі поетичних творів Ліни Костенко). *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2018. Вип. 17. С. 99–110.
5. Білоконенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2015. 335 с.
6. Важеніна О. Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 309 с.
7. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
8. Вишневський С. В. Механізми виникнення емоцій, їх види, прояви та стани. *Актуальні напрями психопрофілактичних заходів у закладах вищої освіти : матеріали І Всеукр. круглого столу, м. Дніпро, 18 травня 2018 р. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 19–24.*
9. Войцехівська Н. К. Конфліктний дискурс в українській художній літературі: структурний, семантичний, комунікативний і лінгвокогнітивний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 512 с.

10. Галич О. Б. Функціонально-типологічні аспекти текстоцентричної парадигми в лінгвістиці. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія “Філологія, педагогіка, психологія”*. 2014. Вип. 29. С. 27–35.
11. Гамзюк М. В. Вираження емотивної тривалості фразеологічними одиницями німецької мови. *Вісник КНЛУ. Серія “Філологія”*. 2015. Т. 18. № 2. С. 14–22.
12. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 34 с.
13. Гладкая Е. Ф. Языковые маркеры невербализованных смыслов в лирике : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Москва, 2008. 182 с.
14. Гончарук М. До проблеми поняття «емоція» у лінгвістиці. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Maryna_Honcharuk.pdf (дата звернення: 26.01.2020).
15. Горностаева Ю. А. Вербальные маркеры манипуляции в англоязычном поляризованном политическом дискурсе: опыт параметризации и автоматической обработки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19. Красноярск, 2018. 191 с.
16. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336с. (Альма-матер).
17. Гуд Г. О. Емоційна сфера особистості: теоретико-методологічний аспект дослідження. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v14/i1/10.pdf> (дата звернення: 16.11.2020).
18. Гурдуз А. І., Олійник О. І. Метагерой романів Люко Дашвар. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”*. 2018. Т. 1. № 36. С. 21–23.
19. Дашвар Л. ПоКров : роман. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 384 с.

20. Дільна О. Стилiстичнi функцiї присвiйних займенникiв *мiй, твiй* у романi Iрини Вiльде «Сестри Рiчинськi». *Вiсник Львiвського унiверситету. Серiя “Фiлологiчна”*. 2017. Вип. 64. С. 295–303.
21. Должикова Т. І. Лiнгвiстичний аналіз художнього тексту як наукова й навчальна дисциплiна. *Науковий вiсник Донбасу*. 2013. № 2. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN22/13dtiind.pdf> (дата звернення: 30.01.2020).
22. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 384 с. (Альма-матер).
23. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с.
24. Казак С. П. Дискурс емоційного реагування персонажа: варіативність за базовою емоцією. *Науковий вiсник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серiя “Фiлологiя, педагогiка, психологiя”*. 2015. Вип. 31. С. 177–185.
25. Киселюк Н. П. Вираження емоції «радість» у різних комунікативних типах речень. *Вiсник Житомирського державного унiверситету ім. І. Франка*. 2006. № 28. С. 138–140.
26. Клепуц Л. Функціональна парадигма ненормативної лексики в постмодерній літературі. *Studia methodologica*. Тернопіль, 2009. Вип. 29. С. 107–112.
27. Космацька Н. В. Вербальні і невербальні засоби творення емоційності інформаційного повідомлення. *Наукові праці [Чорноморського державного унiверситету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія “Фiлологiя. Мовознавство”. 2015. Т. 255. Вип. 243. С. 42–46.
28. Кость І. Я. Механізми вербалізації емоційного стану людини в українському прозовому тексті. *Вчені записки Таврійського національного унiверситету ім. В. І. Вернадського. Серiя “Фiлологiя. Соцiальнi комунікації”*. 2011. Т. 24 (63). № 4. Частина 2. С. 279–284.
29. Кочан І. М. Лiнгвiстичний аналіз тексту : навч. посiб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 423 с.

30. Малиненко О. Є. Особливості лінгвістичної категоризації емоцій. *Нова філологія*. 2014. № 62. С. 186–192.
31. Мартиняк О. А. Займенникові засоби виразності в романі Ірини Вільде «Сестри Річинські». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 49. С. 208–211.
32. Маслова Т. М., Покацкая А. В. Соотношение психоэмоционального состояния и уровня стрессоустойчивости личности. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2020. Т. 9. № 2 (31). С. 351–353.
33. Мацько Л. І. Стилiстичнi функцiї емоцiйних вигукiв. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine21-5.pdf> (дата звернення: 03.02.2020).
34. Насалевич Т. В., Луханова А. М. Емоції як об'єкт лінгвістичних досліджень. 2015. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/294/1/Насалевич%20Т.В.%20Емоції%20як%20об'єкт%20лінгвістичних%20досліджень.pdf> (дата звернення: 22.01.2020).
35. Панченко Т. С. Стилiстично знижена лексика в мові української преси початку ХХІ століття. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк, 2016. Вип. 4. С. 165–173.
36. Пініч І. П. Окличні висловлення в сучасному англomовному діалогічному дискурсі: семантика та функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 23 с.
37. Платонова Е. В. Дискурс покаяння: особенности структуры, языкового выражения и функционирования : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2017. 24 с.
38. Платонова Е. В. Некоторые лексические и синтаксические маркеры дискурса покаяния. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2013. № 12. Ч. 2. С. 160–163.
39. Разуванова Ю. Г. Мовні засоби вираження емоційного стану радості (на матеріалі твору Сомерсета Моєма «Театр»). *Перекладацькі інновації : матеріали ІІІ Всеукр. студентської наук.-практ. конф., м. Суми, 15–16 березня*

- 2013 р. Суми : Сумський державний університет, 2013. С. 119–123. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/30575/1/Razuvanova%20Yu.H.%20Movni%20zasoby.pdf> (дата звернення: 28.01.2020).
40. Руда Н. В. Вторинна демінутивізація: причини, функції, семантика (на матеріалі української та латинської мов). *Молодий вчений*. 2015. № 5 (20). Частина 3. С. 11–14.
41. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. кол. І. К. Білодід; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
42. Соколова Е. Д. Эмотивные высказывания в русской и английской прессе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Саратов, 2010. 24 с.
43. Социальный и эмоциональный интеллект. От процессов к изменениям / под редакцией Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. Москва : Институт психологии РАН, 2009. URL: https://books.google.com.ua/books?id=4aFUDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 09.02.2020).
44. Станко Д. В. Розмежування понять «емоційність», «емотивність», «експресивність» та «оцінність» у сучасному мовознавстві. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2017. Вип. 15. С. 175–183.
45. Степанюк М. П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа в жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Херсон, 2016. 242 с.
46. Так жити не можна, або Гроші чи кохання? *Друг читача* : вебсайт. URL: <https://vsiknygy.net.ua> (дата звернення: 06.12.2020).
47. Фалафівка О. Я. Мовні маркери стереотипності в описах національних характерів (на матеріалі української газетної публіцистики). *Лінгвістичні студії*. 2016. Вип. 32. С. 88–92.

48. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. ; редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.
49. Цинтар Н. В. Синтаксичні засоби вираження емотивності в англійських прозових творах ХІХ та ХХІ століття. *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка. Серія “Філологічні науки (мовознавство)”*. 2018. № 10. С. 150–152.
50. Шабат-Савка С. Т. Комунікативна інтенція як міжрівнева лінгвістична категорія. *Мовознавчий вісник*. 2015. Вип. 20. С. 114–120.
51. Шабат-Савка С. Т. Парцельовані комунікати як маркери вербалізації інтенцій мовця та експресивності художнього тексту. *Записки з українського мовознавства*. 2017. Т. 1. № 24. С. 254–263.
52. Шамаєва Ю. Ю. Когнітивна структура концепту «радість» (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2004. 21 с.
53. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1987. 190 с.
54. Шаховский В. И. Эмоции как объект исследования в лингвистике. *Вопросы психолингвистики*. 2009. № 9. С. 29–42.
55. Штефанюк Н. С. Дослідження емотивності як лінгвістичної категорії у сучасному мовознавстві. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2017. № 15. С. 199–207.
56. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 408 с. (Альма-матер).
57. Ярошик О. О. Лінгвістичні маркери віддзеркалення психоемоційного стану головної героїні роману «Покров» Люко Дашвар: лексичний рівень. *Лексико-граматична система української мови в комунікативному вимірі* : матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, м. Острог, 12–13 березня 2020 р. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. С. 12–13.

58. Ярошик О. О. Особливості омовлення емоцій головної героїні роману «Покров» Люко Дашвар крізь призму категорії лінгвістичного маркера: морфологічний рівень. *Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія “Гуманітарні науки”*. 2020. Вип. 11. С. 35–44.

ДОДАТКИ

Додаток А

«КОЛЕСО ЕМОЦІЙ» РОБЕРТА ПЛУТЧИКА

